

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
Кафедра соціальних технологій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

О.М. Котикова

«_____» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»

Тема: **“ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ ТА
ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ”**

Виконавець : **Срібна Ірина Віталіївна**

Керівник : **доцент , доцент кафедри соціальних технологій , кандидат
психологічних наук Радченко Марина Ігорівна**

Нормоконтролер : _____ **Н.Є.Новікова**

Київ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра соціальних технологій

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Котикова О.М.

« _____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Срібної Ірини Віталіївни

- 1.Тема кваліфікаційної роботи : “Технології соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями” затверджена наказом ректора від «10» травня 2023 р. № 666/ст.
- 2.Термін виконання роботи : з 26.04.2023 р. по 25.06.2023 р.
- 3.Вихідні дані до роботи : літературні джерела з соціальної роботи , соціології , зарубіжних та вітчизняних підходів до вивчення соціальної роботи з біженцями , нормативна база .
- 4.Зміст пояснювальної записки : вступ , розділ 1 “Теоретичний аспект соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями” , розділ 2 “Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду у сфері застосування технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями” , висновки , список використаних джерел .

5.Перелік обов'язкового графічного (ілюстрованого) матеріалу: презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді.

6.Календарний план-графік .

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.Обрання теми та наукового керівника кваліфікаційної роботи	Квітень 2023 р.		
2.Затвердження теми кваліфікаційної роботи	Травень 2013 р.		
3.Визначення актуальності та стану проблеми, яка досліджується	Травень 2023 р.		
4.Теоретичний аналіз літератури	Травень-квітень 2023 р.		
5.Зібрання необхідних матеріалів та попереднє дослідження	Травень-квітень 2023 р.		
6.Написання кваліфікаційної роботи	Травень-червень 2023 р.		
7.Проведення повторного дослідження	Травень-червень 2023 р.		
8.Подання готової кваліфікаційної роботи на розгляд керівнику	Червень 2023 р.		
9.Доопрацювання кваліфікаційної роботи, отримання відгук керівника,рецензії	Червень 2023 р.		
10.Проходження попереднього захисту	16.05.2023		
11.Захист кваліфікаційної роботи	20.06.2023		

7. Дата видачі завдання: « »___ 2023 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Радченко М.І.
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Срібна І.В.
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи: «Технології соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями» 63 сторінки, 56 використаних джерел.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З БІЖЕНЦЯМИ, ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ, ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ЦІЛЬОВОЇ ГРУПИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД, РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ З БІЖЕНЦЯМИ ТА ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ.

Об'єктом дослідження є соціальна робота з біженцями та вимушеними переселенцями.

Предметом дослідження є технології соціальної роботи, які застосовуються з біженцями та вимушеними переселенцями.

Мета: вивчення технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями, виявлення найбільш ефективних методів та інструментів, які можуть бути використані для допомоги цій категорії людей.

Завдання:

1. Дослідити сучасний стан соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями в Україні та світі.
2. Визначити основні технології, що використовуються в соціальній роботі з біженцями та вимушеними переселенцями та проаналізувати їх ефективність.
3. Ознайомитись із зарубіжним та вітчизняним досвідом соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями.
4. Розробити рекомендації щодо покращення технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями в Україні.

Методи дослідження: загальнонаукові методи – аналіз та синтез; абстрагування та конкретизація; порівняння; емпіричні методи - для збору та аналізу даних про діяльність соціальних працівників у роботі з біженцями та

вимушеними переселенцями, їхні потреби та проблеми; концептуальний аналіз - для визначення основних понять та концепцій, що використовуються в технологіях соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями; системний аналіз - для вивчення взаємодії соціальних працівників та інших учасників у роботі з біженцями та вимушеними переселенцями та визначення шляхів покращення діяльності у цій сфері .

Апробація основних положень і висновків дослідження здійснювалась виступом на Міжнародній науково-практичній конференції «ПОЛІТ.СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ» за темою «Напрямки надання соціальної допомоги біженцям та вимушеним переселенцям». Конференція відбулась 4-7 квітня 2023 року у Національному авіаційному університеті .

Гіпотеза: можливо , даний аналіз технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями на досвіді зарубіжних партнерів , дозволить розробити нові програми для соціальної підтримки даної категорії населення .

Наукова новизна дослідження: здійснено комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів соціальної роботи з біженцями та вимушено переміщеними особами; визначено проблеми, з якими зіштовхуються соціальні працівники при роботі з цією категорією людей, та можливі шляхи їх подолання.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані у процесі підготовки студентів вищих навчальних закладів зі спеціальності «Соціальна робота»; для написання наукових робіт у сфері технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями; також для поліпшення роботи соціальних служб та розробки нових програм соціальної підтримки для біженців та вимушених переселенців.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ ТА ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ	12
1.1. Визначення понять «біженець» та «вимушений переселенець»	12
1.2. Соціальна робота з біженцями та вимушеними переселенцями: концепція, принципи, завдання	18
1.3. Технології соціальної роботи з представниками цільової групи: особливості та принципи використання	25
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ ТА ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ	34
2.1. Аналіз зарубіжного досвіду соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями	34
2.2. Втілення технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями в Україні	49
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний світ зіштовхнувся з великою кількістю людей, які є біженцями або вимушеними переселенцями через військові конфлікти, політичні переслідування, економічну нестабільність та інші негативні фактори. Такі люди потребують підтримки та допомоги, і соціальні робітники є ключовими фахівцями у цій галузі. З початку вторгнення росії на територію України з 2014 року, мільйони українців були змушені звернутись за притулком до сусідніх країн, або переселитись у відносно безпечніші регіони України. Повномасштабні бойові дії та терор мирного населення спричинив нову хвилю міграцію мирних жителів, посіявши паніку та розпач серед мільйонів українців.

Згідно відомостей, наданих Агентством ООН у справах біженців, станом на кінець 2021 року, на території України проживало 2 391 офіційно зареєстрованих біженців та осіб з додатковим захистом та близько 2 700 шукачів притулку. Вони були дуже різними, включали людей з 60 країн світу, у тому самотніх чоловіків працездатного віку. Жінки та дівчата склали 23% цих людей. Після початку повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, чимало біженців та шукачів притулку були змушені знову покинути свої домівки у пошуках безпеки, захисту та допомоги. У перші 5 тижнів вторгнення понад 4 млн людей – громадян України та біженців в Україні, а також шукачів притулку, виїхали закордон до сусідніх країн, і ще більше були переміщені в межах України [19].

Згідно відомостей, наданих Міністерством соціальної політики України, приблизна кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб [23]. За інформацією Організації Об'єднаних Націй станом на 5 січня 2023 року, усього з 24 лютого 2022 року з України до сусідніх країн виїхало понад 17 млн осіб, повернулося в Україну – орієнтовно 9,2 млн біженців [20].

Люди, які змушені залишати свої домівки та переїжджати, потребують допомоги у вигляді матеріальних ресурсів, фінансової підтримки, соціально-педагогічної та психологічної допомоги. Це є результатом стресової ситуації, яка виникає внаслідок розриву звичного стилю життя, втрати близьких та позбавлення батьківської турботи. Найбільш вразливі до цієї ситуації є діти, які можуть реагувати на неї тривогою, агресивністю та відчуттям відчуження.

проблема соціальної роботи з вимушеними

Питання соціальної роботи з біженцями та вимушено переміщеними особами, їх сім'ями є не тільки політичним, а й соціальним, Розв'язання вимагає комплексної соціально-педагогічної роботи з використанням особливих ресурсів для полегшення соціального становища переселенців та їх сімей.

Проблема теоретичного осмислення та практичного впровадження комплексної соціально-педагогічної допомоги, надання біженцям та переселенцям, а також їх сім'ям ряду першочергових соціальних послуг, є надзвичайно актуальною в українському суспільстві. Дослідження технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями дозволяє вивчити та розкрити ефективні методи та підходи до роботи з цією групою людей. Дослідження у даній сфері може допомогти вдосконалити практику соціальної роботи з біженцями та переселенцями, а також розробити нові методи та технології, що можуть покращити якість їхнього життя та інтеграцію в українське суспільство. Враховуючи актуальність цієї теми, дослідження в цій галузі має великий потенціал для покращення якості соціальної роботи та забезпечення ефективної допомоги тим, хто цього потребує.

Ступінь наукової розробки. Проблемі соціальної роботи з біженцями та вимушено переміщеними особами присвятили свої праці такі вітчизняні науковці: І.В. Куценко досліджує теоретичні та практичні аспекти соціальної роботи з біженцями [37]; Л.М. Стеценко зосереджується на психолого-

педагогічному аспекті соціальної роботи з вимушено переміщеними особами; О.В. Ляшенко аналізує досвід Європи у сфері соціальної роботи з біженцями та можливості його застосування в Україні [39]; Л. Мартишин розглядає становлення та перспективи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні [40]; Н.М. Копил розвиває концепцію культури соціальної роботи з біженцями в Україні [35]; О.І. Гресько досліджує організаційно-правові аспекти соціальної роботи з біженцями в Україні [24] та ін.

Об'єктом дослідження є соціальна робота з біженцями та вимушеними переселенцями.

Предметом дослідження є технології соціальної роботи, які застосовуються у роботі з біженцями та вимушеними переселенцями.

Мета дослідження – вивчення технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями, виявлення найбільш ефективних методів та інструментів, які можуть бути використані для допомоги цій категорії людей.

Досягнення вказаної мети дослідження зумовило виконання наступних **завдань**:

1. Дослідити сучасний стан соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями в Україні та світі.
2. Визначити основні технології, що використовуються в соціальній роботі з біженцями та вимушеними переселенцями та проаналізувати їх ефективність.
3. Ознайомитись із зарубіжним та вітчизняним досвідом соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями.
4. Розробити рекомендації щодо покращення технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями в Україні.

Гіпотеза дослідження. Можливо, даний аналіз технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями на досвіді зарубіжних

партнерів, дозволить розробити нові програми для соціальної підтримки даної категорії населення .

Методологічну базу дослідження становлять: загальнонаукові методи – аналіз та синтез; абстрагування та конкретизація; порівняння; емпіричні методи - для збору та аналізу даних про діяльність соціальних працівників у роботі з біженцями та вимушеними переселенцями, їхні потреби та проблеми; концептуальний аналіз - для визначення основних понять та концепцій, що використовуються в технологіях соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями; системний аналіз - для вивчення взаємодії соціальних працівників та інших учасників у роботі з біженцями та вимушеними переселенцями та визначення шляхів покращення діяльності у цій сфері

Наукова новизна дослідження. Здійснено комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів соціальної роботи з біженцями та вимушено переміщеними особами; визначено проблеми, з якими зіштовхуються соціальні працівники при роботі з цією категорією людей, та можливі шляхи їх подолання.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у процесі підготовки студентів вищих навчальних закладів зі спеціальності «Соціальна робота»; для написання наукових робіт у сфері технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями; також для поліпшення роботи соціальних служб та розробки нових програм соціальної підтримки для біженців та вимушених переселенців.

Структура роботи зумовлена її змістом та складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи становить 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ ТА ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ

1.1. Визначення понять «біженець» та «вимушений переселенець»

У стані війни політична та гуманітарна ситуація мають значний вплив на людей, зростає число тих, хто шукає захисту та нового місця проживання. У зв'язку з цим важливо розуміти терміни, які використовуються для опису цих ситуацій та осіб, які їх переживають.

У даному підрозділі будуть розглянуті поняття «біженець» та «вимушений переселенець» (також – «внутрішньо переміщена особа») з урахуванням міжнародного та внутрішнього права, а також концепцій, розроблених міжнародними організаціями, зокрема Верховним комісаром ООН у справах біженців та Женевською конвенцією про статус біженців.

Згідно вітчизняного законодавства, а саме, Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 №3671-VI, біженець – це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [29].

Характерними особливостями статусу біженця, згідно вітчизняного законодавства, є наступні:

- Біженцем може бути виключно іноземець або особа без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України;

- постійна зміна місця проживання індивіда, який є біженцем, здійснюється внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою бойових дій, переслідувань та геноциду;

- принциповим моментом є перебування за межами країни своєї приналежності та неможливість користуватись її захистом за межами країни свого попереднього постійного проживання;

- у категорії «біженець» варто виокремити такі підвиди, як «особи, які потребують тимчасового захисту» та «особи, які потребують додаткового захисту» [38, с.79].

Універсальні міжнародні договори, як от Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців 1950 року [49], Конвенція про статус біженців 1951 року [34] та Протокол щодо статусу біженців 1967 року [47] визначають правовий статус та механізм захисту біженців, а також врегульовують універсальні стандарти, яким має відповідати внутрішнє законодавство держав-підписантів. Оскільки існує певна правова колізія (Конвенція 1951 року врегульовувала статус осіб, які визнані біженцями до 1951 року, а прийнятий для вирішення цієї проблеми у 1967 року Протокол, скасував ці положення Конвенції, та зробив її універсальною угодою) та існування трьох окремих універсальних договорів, виникла незвична правова проблема.

Суть цієї проблеми полягає у тому, що у міжнародному гуманітарному праві зараз існує дві категорії біженців – «мандатні» та «конвенційні». «Мандатні» - це особи, які розглядаються Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців на основі відповідного статуту. Таке визнання не залежить від держави притулку, яка є учасницею Конвенції 1951 року та Протоколу 1967 року, а тому «мандатні біженці» можуть отримувати допомогу безпосередньо від УВКБ. Користуватись правами та пільгами, які надаються біженцям, які не визнані біженцями державою-учасницею Конвенції 1951 року, вони не можуть.

«Конвенційні біженці» - це особи, за якими статус біженців визнаний державою притулку, яка є учасницею Конвенції 1951 року та/або Протоколу 1967 року. Тільки у такому випадку такі біженці користуються правами та благами, які держава зобов'язана надавати за основами міжнародного права.

Загалом міжнародні договори ставлять до особи, яка прагне отримати статус біженця, такі вимоги:

- знаходитись за межами країни свого походження;
- відчувати обґрунтовані побоювання переслідування, які ґрунтуються як мінімум на одній з п'яти ознак: раси, релігії, громадянства, приналежності до якої-небудь визначеної соціальної групи, політичних переконань;
- відсутність бажання або можливості користуватись захистом країни свого походження чи повертатись туди з причин побоювання переслідування.

Науковці зазначають, що внутрішньо переміщені особи (також переселенці) є специфічною групою осіб, які масово змушені раптово тікати зі своїх будинків у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і знаходяться на території власної країни [3, с.106].

Законодавство України не оперує поняттям «вимушений переселенець», натомість, використовується поняття «внутрішньо переміщеної особи». Так, стаття 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 №1706-VII, внутрішньо переміщеною особою визначає громадянина України, іноземця або особу без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [28].

Відповідно до керівних принципів УВКБ ООН з питання переміщення осіб усередині країни, особи, переміщені всередині країни, визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання через наявність або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон країни [32].

Згідно аналізу чинного українського законодавства, можна виділити особливості правової категорії «переселенця»:

- є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, що на законних підставах перебувають на території України;

- оскільки вони є громадянами держави, і залишаючись на її території, знаходяться під її винятковою юрисдикцією і захистом, навіть якщо держава не може забезпечити такий захист, то надання допомоги таким особам з боку міжнародних органів може кваліфікуватись як втручання у внутрішні справи держави.

- набуття статусу переселенця є для індивіда вимушеним кроком;

- ситуація, за якої людина стає переселенцем, характеризується необхідністю тимчасово чи постійно залишити місце свого проживання;

- ситуація, за якої людина стає переселенцем, виникає в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру;

- у держави виникає обов'язок здійснювати обов'язковий соціальних захист даної категорії осіб;

- законодавством передбачається обов'язок компетентних органів здійснювати задоволення основних потреб переселенців та створення належних умов для їхньої соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом, сприяння у працевлаштуванні, продовження здобуття освіти, захист

від дискримінації та примусового повернення, допомога в добровільному поверненні.

Деякі дослідники до числа даних ознак додають також « відсутність факту перетину державного кордону, а натомість – перетинання ліній адміністративно-територіальних одиниць [38, с.78]. З таким твердженням можна посперечатись, адже в умовах війни росії проти України широкому загалу відомі численні випадки втечі із окупованих територій України через територію російської федерації, республіки білорусь та в подальшому, повернення в Україну через треті країни.

Так, видання «Суспільне.Новини» у матеріалі Олени Куренкової від 30 квітня 2023 року, зазначає: «Після 24 лютого 2022 року виїхати на неокуповані Росією частини України для тисяч людей виявилось проблемою. Військові РФ обстрілювали евакуаційні коридори та створювали інші перешкоди. Так, по суті, єдиною опцією лишався шлях через Росію. Люди погоджувалися їхати від безвиході: бракувало ліків та продуктів, комусь окупаційна влада погрожувала розправою, для когось фізично й психологічно було неможливо ховатися в підвалах від обстрілів» [2]. У Мінреінтеграції влітку 2022-го заявили: виїзд до РФ за таких умов — не злочин і не порушення закону [1].

Евакуація через Росію вимагала від українців не лише покинути усе на окупованій території, але й пережити часті та принизливі фільтраційні перевірки на блокпостах та при перетині російського кордону. У багатьох українців не залишилося світлин чи відео, що свідчили б про перебування в окупації - їм довелося очищати свої телефони, не брати з собою нічого «підозрілого», що могло викликати питання у росіян. Навіть ненавмисна помилка під час допиту могла призвести до серйозних наслідків - ризик не пройти фільтрацію, потрапити «на підвал» та залишитися на території РФ для подальших перевірок.

Українці, які виїхали до країн ЄС або на неокуповану територію України, через Росію, є важливими свідками воєнних злочинів та жорстокостей російської армії, але часто залишаються поза увагою українських слідчих. Багатьом з них не вдалося зберегти матеріальні докази про пережите в окупації та під час виїзду через територію РФ [2].

Продовжуючи характеризувати статус вимушених переселенців, варто звернути увагу також на аспект вимушеності – добровільності. Так, вимушені внутрішньо переміщені особи принципово відрізняються за статусом від добровільних, які змінюють своє місце проживання в країні, маючи мотивацію щодо покращення матеріального та соціального становища. Натомість, вимушені переселенці стикаються якраз таки із втратою матеріальних цінностей та навіть соціального становища (неможливість працювати на звичній роботі, посаді), руйнуванням добробуту.

Дослідники стверджують, що вимушено переміщених осіб можна умовно поділити на дві групи за місцем проживання. До першої групи відносяться ті, хто проживають у так званих центрах спільного проживання (санаторії, табори, заклади соціального спрямування, гуртожитки); до другої – ті, хто знайшов притулок у близьких, родичів, друзів, орендують житло [41, с.177-178].

Отже, різниця між біженцем та вимушеним переселенцем, згідно положень міжнародного права та внутрішньодержавного законодавства України, полягає в основних причинах їх переміщення та правовому статусі.

Біженець - це особа, яка змушена покинути свою країну по переконливих обґрунтуваннях страху або переслідувань на підставі расової, релігійної, національної, соціальної або політичної приналежності. Біженці шукають притулку в інших країнах і звертаються до урядових органів або міжнародних організацій, таких як Верховний комісар ООН у справах біженців, для отримання захисту та статусу біженця. Вони мають право на

міжнародний захист, включаючи право на неповернення у країну, де їх переслідують або де їх життя та свобода знаходяться під загрозою.

Вимушений переселенець - це особа, яка змушена залишити своє місце проживання через війну, внутрішні конфлікти, насильство, природні катастрофи, голод або інші небезпечні умови, але залишається в межах своєї власної країни. Вони можуть шукати притулку в інших регіонах або містах в межах своєї країни. Вимушені переселенці не мають міжнародного статусу біженця і не підпадають під ту саму систему захисту. Їх правовий статус та захист визначаються внутрішнім законодавством країни.

Таким чином, основна різниця між біженцями та вимушеними переселенцями полягає в тому, що біженці перетинають межі своєї країни та мають міжнародний статус, а вимушені переселенці залишаються всередині своєї країни і не отримують міжнародного захисту. Біженці мають право на захист згідно з міжнародним гуманітарним правом та можуть звертатися до міжнародних організацій для отримання притулку та статусу біженця, тоді як вимушені переселенці підпадають під внутрішнє законодавство своєї країни та залежать виключно від того захисту, що надається урядом їхньої держави.

1.2. Соціальна робота з біженцями та вимушеними переселенцями: концепція, принципи, завдання

Соціальна робота з біженцями та вимушеними переселенцями є спеціалізованою галуззю соціальної роботи, яка зосереджується на наданні підтримки і допомоги особам, які змушені покинути свої домівки через воєнні конфлікти, переслідування, природні катастрофи або інші небезпечні ситуації. Концепція соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями базується на захисті прав людини, соціальній справедливості та забезпеченні добробуту цих уразливих груп.

Соціальна робота з біженцями та вимушеними переселенцями здійснюється із дотриманням таких **основних принципів**:

1. Законність діяльності. Соціальний працівник, який працює з біженцями та переселенцями, повинен дотримуватися законодавства, яке регулює цю сферу. Він повинен працювати в межах цих законів, дотримуватися їх при виконанні своїх обов'язків та надавати юридичну підтримку своїм клієнтам.

2. Повага та захист прав людини і основоположних свобод. Цей принцип вказує на необхідність поваги до прав та гідності біженців та переселенців. Соціальні працівники повинні бути обізнані з міжнародними та національними нормами прав людини та вживати заходів для їх захисту та забезпечення.

3. Справедливість та недискримінація: Цей принцип підкреслює важливість рівного доступу до послуг та можливостей для всіх біженців та переселенців, без будь-якої форми дискримінації. Соціальний працівник має гарантувати рівність прав і можливостей для всіх своїх клієнтів, незалежно від їхнього статусу, походження, раси або гендерної приналежності. Він повинен усунути будь-яку форму дискримінації та нерівності, забезпечуючи, що всі біженці та переселенці мають доступ до необхідних ресурсів, послуг та підтримки.

4. Гуманізм. Гуманістичний підхід передбачає шанування гідності, індивідуальності та унікальності кожної людини. Соціальний працівник повинен розуміти, що біженці та переселенці переживають важкі ситуації та стреси через втрату домівки, розрив з батьківщиною та небезпеку. Гуманістичний підхід надає можливість соціальному працівнику проявити співчуття, розуміння та емпатію в роботі з цими людьми. Гуманістична соціальна робота заснована на захисті прав та справедливості для біженців та переселенців.

5. Альтруїзм. Альтруїстичний підхід в соціальній роботі передбачає поставлення потреб і добробуту біженців та переселенців на перше місце. Соціальний працівник демонструє безкорисливу зацікавленість і відданість у

роботі з цими людьми, забезпечуючи їм необхідну підтримку, захист, консультації та ресурси для їхньої адаптації та інтеграції у новому середовищі.

6. Забезпечення безпеки та благополуччя: Цей принцип ставить безпеку та благополуччя біженців та переселенців на першість. Соціальні працівники мають працювати на створення безпечного середовища, захищати вразливі групи та забезпечувати доступ до необхідних ресурсів.

7. Єдність державного підходу у поєднанні з регіональними особливостями. Державний підхід передбачає координацію та співпрацю між різними державними органами, агентствами та структурами, що відповідають за справи біженців та переселенців. Це включає міністерства, відділи міграції, соціальний захист, охорону здоров'я, освіту та інші, які мають об'єднатися, обмінюватися інформацією та ресурсами, щоб забезпечити комплексну підтримку біженцям та переселенцям. Регіональні особливості враховують умови та контекст, в яких працює соціальний працівник з біженцями та переселенцями. Різні регіони можуть мати різні виклики, культурні та соціальні умови, що впливають на потреби та проблеми цих груп. Державний підхід повинен адаптуватися до цих особливостей, забезпечуючи, що політики, програми та послуги враховують специфіку кожного регіону та відповідають потребам місцевого населення та біженців.

8. Емпатія та культурна чутливість: Соціальні працівники повинні виявляти емпатію та розуміння до досвіду та культурного контексту біженців та переселенців. Вони повинні бути свідомі культурних розбіжностей та працювати на сприяння культурній адаптації та взаєморозумінню.

9. Співпраця та партнерство: Цей принцип підкреслює важливість співпраці між соціальними працівниками, громадськими організаціями, урядовими структурами та іншими закладами. Це можуть бути міжнародні та місцеві гуманітарні організації, правозахисні організації, медичні заклади,

урядові служби та інші зацікавлені сторони. Спільна робота допомагає забезпечити комплексну та координовану підтримку для біженців та переселенців.

10. Збалансований підхід: Соціальні працівники повинні враховувати комплексність потреб та контекстуальні чинники, здійснювати аналіз ризиків та ресурсів для ефективного планування та надання підтримки. Вони повинні прагнути забезпечити гармонію між індивідуальними потребами та загальними соціальними цілями.

11. Принцип прозорості діяльності передбачає наявність чітких та доступних процедур контролю та перевірки виконання діяльності соціального працівника. Це означає, що весь процес роботи з біженцями та переселенцями, включаючи прийняття рішень, надання послуг, розподіл ресурсів і т.д., повинен бути зрозумілим та доступним для всіх зацікавлених сторін. Прозорість сприяє довірі, відповідальності та покращенню якості роботи.

12. Принцип оцінки та моніторингу передбачає систематичну оцінку та вимірювання результатів діяльності соціального працівника в роботі з біженцями та переселенцями. Це може включати збір даних, оцінку потреб та проблем, оцінку ефективності програм та послуг, а також оцінку задоволення клієнтів. Моніторинг дозволяє виявляти потреби та проблеми, вчасно коригувати стратегії та політики та забезпечувати якість надання підтримки.

13. Принцип відповідальності передбачає, що соціальний працівник несе відповідальність за свої дії і рішення в роботі з біженцями та переселенцями. Він повинен дотримуватися етичних стандартів, визначених професійним кодексом, та регулюватися законодавством, що стосується його практики.

14. Принцип систематичності та організованості діяльності. Соціальний працівник повинен підходити до своєї роботи з біженцями та переселенцями систематично та організовано. Це означає встановлення

чітких цілей, розробку планів дій, збір та аналіз даних, оцінку результатів та здійснення необхідних корекцій для досягнення максимальної ефективності і впливу.

15. Принцип функціональної визначеності передбачає, що соціальний працівник має чітко визначені цілі та завдання в роботі з біженцями та переселенцями. Він повинен зосереджуватись на вирішенні конкретних потреб та проблем цих груп, таких як соціальна адаптація, доступ до освіти, працевлаштування, психологічна підтримка тощо. Чітке визначення цілей сприяє ефективності та покращенню результатів роботи.

16. Принцип комплексного підходу означає, що соціальний працівник не тільки надає окремі послуги, але й розглядає цілісне бачення потреб та ситуації клієнта. Він співпрацює з іншими фахівцями (наприклад, психологами, юристами, медичним персоналом).

17. Принцип аналізу оцінювання умов життєдіяльності клієнтів і вибору форм роботи з ними реалізується за такими підходами:

- **Контекстуальний підхід:** Принцип враховує контекст умов життєдіяльності біженців та переселенців. Він включає аналіз їх соціального, економічного, культурного та політичного контексту, а також особистих історій, потреб та ресурсів. Це допомагає соціальному працівнику зрозуміти складності та особливості ситуації клієнта і визначити найефективніші форми роботи з ними.

- **Індивідуалізація:** Принцип аналізу підтримує індивідуальний підхід до роботи з кожним клієнтом. Соціальний працівник проводить детальний аналіз потреб, ресурсів, навичок, цілей та перспектив клієнта. Враховуючи ці фактори, він обирає найвідповідніші форми роботи, такі як індивідуальні консультації, групова підтримка, тренінги або спільна робота з іншими фахівцями.

- **Системний підхід:** Принцип комплексного аналізу відображає системний підхід до роботи з біженцями та переселенцями. Він враховує

взаємозв'язки та взаємодію різних аспектів життя та потреб клієнта, таких як працевлаштування, освіта, здоров'я, житлові умови, доступ до соціальних мереж та зв'язку.

Отже, принципи соціальної роботи із біженцями та переселенцями забезпечують комплексну та індивідуалізовану підтримку, спрямовану на вирішення їхніх потреб, посилення самодостатності та соціальної адаптації. Вони визначають фундаментальні засади етичної роботи соціального працівника з цими групами людей, а саме принципи права, справедливості, недискримінації, захисту прав та гідності. Крім того, ці принципи враховують регіональні особливості та контекст, що сприяє ефективному виконанню роботи та розробці належних стратегій та програм для поліпшення життєвих умов та інтеграції біженців та переселенців у новому середовищі.

Основні завдання соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями включають:

•**Надання гуманітарної допомоги:** Соціальні працівники забезпечують базові потреби біженців, включаючи харчування, притулок, медичну допомогу та доступ до питної води. Вони координуються з міжнародними та місцевими гуманітарними організаціями для забезпечення ефективної допомоги.

•**Соціальна інтеграція:** Соціальні працівники сприяють інтеграції біженців і вимушених переселенців у новому оточенні. Це може включати надання підтримки в отриманні освіти, навичок, здобутті роботи та адаптації до нової культурного та соціального середовища.

•**Психосоціальна підтримка:** Соціальні працівники звертають увагу на психологічні потреби біженців та вимушених переселенців, оскільки вони часто переживають травматичні події і стрес. Вони надають психологічну підтримку, консультування та терапію, щоб допомогти особам впоратися зі своїми емоціями, страхами та тривогами.

•**Забезпечення доступу до правової допомоги:** Соціальні працівники сприяють доступу біженців та вимушених переселенців до правової допомоги та захисту. Вони надають інформацію про правові процедури, допомагають у складанні документів та забезпечують посередництво між ними та правовими органами.

•**Розвиток спільноти та партнерства:** Соціальні працівники сприяють створенню місцевих спільнот, які включають біженців та вимушених переселенців. Вони працюють з місцевими організаціями, урядовими структурами, громадськими групами та іншими зацікавленими сторонами, щоб розвивати партнерства та спільно працювати над вирішенням проблем інтеграції та соціального розвитку.

•**Сприяння поверненню та репатріації:** Коли умови дозволяють, соціальні працівники сприяють біженцям та вимушеним переселенцям у поверненні до своїх домівок або репатріації у безпечних умовах. Вони надають інформацію, підтримку та ресурси, щоб допомогти особам встановити зв'язки зі своєю рідною країною (щодо біженців) чи місцевістю (щодо переселенців).

Таким чином, завдання соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями забезпечують їхню адаптацію, захист їхніх прав, надання необхідної підтримки та ресурсів для встановлення стабільності та поліпшення їхнього життя. Соціальні працівники сприяють інтеграції цих осіб у новому соціальному, культурному та економічному середовищі шляхом надання інформації, консультацій, психологічної підтримки, допомоги у пошуку житла, освіти та працевлаштування. Завдяки цьому процесу соціальної роботи, біженці та переселенці можуть знайти нові можливості, розвиватися та жити гідним життям у своїй новій спільноті.

1.3. Технології соціальної роботи з представниками цільової групи: особливості та принципи використання

Успішність соціальної роботи сьогодні значним чином залежить від усвідомлення закономірностей та специфіки розвитку соціальних процесів, урахування конкретних умов життєдіяльності окремих осіб або соціальних груп, а також врахування їхнього соціального досвіду. Науковці зазначають, що до факторів, що визначають специфіку сучасної методології соціальної роботи, слід віднести наступні:

- динамічність (гнучкість), яка проявляється в постійній зміні змісту та форми роботи соціального працівника;
- неперервність, що визначається потребою постійної підтримки контакту з клієнтом;
- циклічність, тобто стереотипне, закономірне повторення етапів, операцій;
- дискретність соціальної роботи як технологічного процесу, що проявляється в нерівномірності впливу на клієнта на різних етапах діяльності [30, с.73].

Технології соціальної роботи з біженцями та переселенцями передбачають створення комплексної системи, яка включає різноманітні заходи для надання допомоги окремим особам та групам, що постраждали від війни, катастрофи, природних лих і зазнали втрат у житлі, майні, фінансових ресурсах тощо. Така система також враховує організацію перетворень у соціальному середовищі, здійснення обліку та аналізу міграційної ситуації, характеру міграційних потоків та розмаїтості категорій населення.

Технології соціальної роботи з біженцями та переселенцями - це систематичний підхід і набір методів, що застосовуються для надання ефективної підтримки та соціальної адаптації біженців та переселенців. Ці технології орієнтовані на забезпечення їхніх потреб, включаючи житло, медичну допомогу, освіту, зайнятість та інші соціальні послуги.

Технології соціальної роботи передбачають індивідуальний підхід до кожного клієнта, здатність до співпраці та емпатію з їхнього боку. Такі технології включають оцінку потреб та можливостей біженців та переселенців, розробку індивідуальних планів підтримки, координацію послуг та співпрацю з іншими професіоналами та організаціями.

Крім того, технології соціальної роботи з біженцями та переселенцями включають такі елементи, як культурна компетентність, розуміння міжкультурних взаємодій, врахування травматичного досвіду та психосоціальної підтримки.

Одним із основних аспектів цих технологій є сприяння самодостатності та емпauerменту (з англ. – *empowerment* – розширення прав та можливостей) біженців та переселенців, щоб вони могли активно брати участь у процесі вирішення своїх проблем і досягати своїх цілей.

Всі ці підходи та методи використовуються з метою покращення якості життя біженців.

Особливості використання технологій соціальної роботи з біженцями та переселенцями виникають внаслідок унікальних потреб і викликів, з якими стикаються ці особи. Ось деякі особливості:

- **Культурна чутливість:** Біженці та переселенці можуть мати різні культурні, етнічні та релігійні особливості. Соціальні працівники повинні бути культурно компетентними і розуміти ці різниці, щоб забезпечити ефективну комунікацію та надати належну підтримку.

- **Мовний бар'єр:** Багато біженців не володіють мовою країни, в яку вони прибули. Це може ускладнити комунікацію та доступ до соціальних послуг. Технології соціальної роботи повинні включати механізми перекладу, доступ до мовних ресурсів та інші способи подолання мовних бар'єрів.

- **Наявність психологічних травм та необхідність психосоціальної підтримки:** Багато біженців та переселенців пережили травматичні ситуації, втрати та стрес. Технології соціальної роботи повинні включати

психосоціальну підтримку, яка допоможе їм впоратися з травматичним досвідом і забезпечити їхнє психічне благополуччя.

• **Необхідність координації послуг:** Біженці та переселенці можуть потребувати широкого спектру соціальних послуг, включаючи житло, медичну допомогу, освіту, зайнятість та юридичну підтримку. Технології соціальної роботи повинні забезпечувати координацію цих послуг та співпрацю з різними інституціями.

Технології соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями можуть бути розподілені на класичні і некласичні форми. Класичні форми соціальної роботи охоплюють загальноприйняті види допомоги, які використовуються у всіх сферах соціальної роботи і можуть бути класифіковані як індивідуальні, колективні та суспільно-державні.

Індивідуальна форма роботи полягає у впливі на окрему особу з метою допомогти їй зрозуміти проблему та впоратися з життєвою ситуацією. Колективна форма роботи з спрямована на розуміння групових інтересів біженців та переселенців, включаючи вирішення як особистих, так і групових проблем, передачу групового досвіду та підготовку до розуміння загальнодержавних форм допомоги.

Некласичні форми роботи з мігрантами, біженцями та вимушеними переселенцями включають психологічні та технічні методи діагностики і вивчення, психотерапевтичні підходи, використання ігрових технік, тренінгів, діагностику та інше; сімейну терапію, а також роботу соціальних працівників у міграційних службах та центрах тимчасового розміщення [26, с.37].

Серед численних сучасних технологій соціальної роботи із біженцями та вимушеними переселенцями, можна виділити конкретні з них:

1. Кейс-менеджмент: Ця технологія включає індивідуальну роботу з кожним клієнтом, у межах його справи (кейсу, з англ. - *case*) щоб визначити його потреби, розробити індивідуальний план дій та забезпечити координацію послуг. Кейс-менеджери співпрацюють з клієнтами, а також з

іншими професіоналами та організаціями, щоб забезпечити комплексну підтримку.

2. Групова робота: Групова робота включає формування груп біженців та переселенців зі схожими потребами або інтересами. Ці групи можуть надавати підтримку, спільноту та можливості для навчання та обміну досвідом.

3. Технологія соціальних зв'язків: Заснована на підході до мережевої роботи, ця технологія спрямована на побудову і розширення соціальних мереж біженців та переселенців. Це може включати співпрацю з родинами, друзями, спільнотами та різними організаціями для надання підтримки та забезпечення доступу до ресурсів.

4. Емпауермент: Ця технологія спрямована на зміцнення самодостатності та вповноваження біженців та переселенців, дозволяючи їм приймати активну участь у процесі прийняття рішень і вирішенні своїх проблем. Вона орієнтована на розвиток навичок, збільшення самовизначення та підвищення рівня самостійності.

5. Трудова та професійна адаптація: технологія передбачає використання трудового потенціалу біженців або переселенців на новому місці проживання, в нових умовах. Ця діяльність включає працевлаштування біженців та переселенців урахуванням наявної у них кваліфікації і потреб ринку праці в місці їх нового перебування, розвиток системи самозайнятості та організація системи професійної підготовки і перепідготовки.

6. Вирішення проблем матеріальної компенсації понесеної шкоди: надання біженцям та переселенцям житла, необхідної медичної допомоги, встановлення розмірів завданих їм збитків, допомога у отриманні встановлених законом грошових допомог та компенсацій.

7. Формування та подальший розвиток гармонійної системи взаємин переселенців/біженців із місцевим населенням. Цей напрямок виявляється складним і проблемним, оскільки масовий прихід біженців або

переселенців в певний регіон може створювати серйозні виклики для місцевого населення, такі як напруження інфраструктури, конкуренція на ринку праці, проблеми з житлом, конфлікти на етнічній та релігійній основі та інше. Невчасне вирішення цих проблем може призводити до подальшого загострення ситуації в регіоні, де проживають переселенці або біженці. Однак, варто враховувати, що для зменшення негативної реакції з боку місцевого населення мігранти, які вступають в нову соціокультурну середу, також повинні дотримуватися традицій, звичаїв та правил життя, які притаманні даному регіону.

8. Розвиток та зміцнення системи юридичного захисту біженців та переселенців. Це включає: забезпечення доступу до правової допомоги; надання юридичних консультацій; підтримку у процесі проходження юридичних процедур; сприяння у захисті прав та інтересів у судових інстанціях; забезпечення інформаційної підтримки шляхом розробки та розповсюдження інформаційних матеріалів, організація тренінгів та семінарів з правових питань.

9. Психологічна адаптація та реабілітація переселенців/біженців: включає подолання негативних психічних і психологічних наслідків причин, що спонукали людину залишити колишнє місце проживання, створення умов і можливостей для подальшої активної і повноцінного життя. Дана робота повинна здійснюватися професійними фахівцями (психологами, психотерапевтами, психіатрами, психологами-консультантами).

10. Створення умов, необхідних для успішної інтеграції переселенців/біженців в нове для них суспільство. Це включає здійснення заходів для досягнення соціальної рівності між мігрантами та місцевим населенням, що включає запобігання дискримінації, розробку політик і програм інклюзії та рівних можливостей; встановлення системи міжкультурних комунікацій, яка сприяє взаєморозумінню та взаємодії між різними культурами. Це може включати організацію культурних обмінів,

міжкультурних тренінгів і заходів, сприяння взаємному вивченню мов та традицій; надання необхідної допомоги для включення переселенців/біженців в нову соціокультурну середу, таку як доступ до освітніх послуг, які сприяють їхньому навчанню мови та інтеграції в систему освіти, розвиток системи соціального захисту, яка забезпечує соціальну підтримку та допомогу у процесі адаптації; підтримка мови і культури, включаючи надання можливостей для вивчення мови країни прийому, збереження та пропагування мови та культури мігрантів, організацію культурних заходів та фестивалів, які сприяють збереженню і розумінню різних культурних традицій.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

В контексті війни зростає число людей, які шукають захисту та нового місця проживання, вони стають біженцями або переселенцями. В Україні термін «біженець» визначений законом як особа, яка покидає свою країну з побоювань переслідувань та не може скористатися захистом своєї країни чи не бажає його отримувати. До особливостей статусу біженця відносяться наступні: наявність обґрунтованих побоювань переслідувань та постійна зміна місця проживання. Важливою умовою є перебування за межами країни громадянства та неможливість скористатися захистом країни попереднього постійного проживання.

Міжнародні договори встановлюють універсальні стандарти для внутрішнього законодавства держав-учасниць. Проблема виникає з правовою колізією між Конвенцією 1951 року та Протоколом 1967 року, яка створює дві категорії біженців: «мандатні» та «конвенційні». Мандатні біженці визнаються Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, незалежно від участі держави-притулку в Конвенції, тоді як конвенційні біженці користуються правами згідно з Конвенцією.

Внутрішньо переміщені особи, відомі також як переселенці, є особливою групою людей, які примусово та масово покидають свої домівки через збройний конфлікт, внутрішню ворожнечу, порушення прав людини або стихійні лиха, і залишаються на території своєї власної країни. Згідно з українським законодавством, внутрішньо переміщена особа - це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка має законне право на постійне проживання в Україні і була змушена залишити своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, насильство, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру.

Держава зобов'язана забезпечити соціальний захист, задоволення основних потреб та створення належних умов для соціальної адаптації

переселенців, включаючи житло, працевлаштування, продовження освіти, захист від дискримінації та примусового повернення, а також допомогу в добровільному поверненні.

Таким чином, різниця між біженцем та вимушеним переселенцем, згідно положень міжнародного права та внутрішньодержавного законодавства України, полягає в основних причинах їх переміщення та правовому статусі. Біженці перетинають межі своєї країни та мають міжнародний статус, отримують захист згідно з міжнародним гуманітарним правом та можуть звертатися до міжнародних організацій для отримання притулку та статусу біженця. З іншого боку, вимушені переселенці залишаються всередині своєї країни, не мають міжнародного статусу та залежать виключно від захисту, що надається їхнім урядом згідно внутрішнього законодавства.

Соціальна робота з біженцями та вимушеними переселенцями здійснюється із дотриманням таких основних принципів: законність діяльності; повага та захист прав людини і основоположних свобод; справедливість та недискримінація; гуманізм; альтруїзм; забезпечення безпеки та благополуччя; єдність державного підходу у поєднанні з регіональними особливостями; емпатія та культурна чутливість; співпраця та партнерство; збалансований підхід; принцип прозорості діяльності; принцип оцінки та моніторингу; принцип відповідальності; принцип систематичності та організованості діяльності; принцип функціональної визначеності; принцип комплексного підходу; принцип аналізу оцінювання умов життєдіяльності клієнтів і вибору форм роботи з ними.

Ці принципи соціальної роботи з біженцями та переселенцями забезпечують комплексну та індивідуалізовану підтримку для вирішення їхніх потреб, самодостатності та соціальної адаптації. Вони є основою етичної роботи соціальних працівників. Врахування регіональних особливостей та контексту сприяє розробці ефективних стратегій та програм

для покращення умов життя та інтеграції біженців та переселенців у нове середовище.

Основні завдання соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями включають надання гуманітарної допомоги, соціальну інтеграцію, психосоціальну підтримку, забезпечення доступу до правової допомоги, розвиток спільноти та партнерства, а також сприяння поверненню та репатріації. Соціальні працівники забезпечують базові потреби біженців, допомагають їм у соціальній адаптації, надають психологічну підтримку, забезпечують доступ до правової допомоги та сприяють створенню місцевих спільнот. Крім того, вони підтримують процес повернення та репатріації, коли це можливо.

Успішність соціальної роботи залежить від урахування закономірностей та специфіки соціальних процесів, конкретних умов життя та соціального досвіду осіб або груп. Фактори, що визначають сучасну методологію соціальної роботи, включають динамічність, неперервність, циклічність та дискретність.

Особливості використання технологій соціальної роботи з біженцями та переселенцями включають культурну чутливість, подолання мовних бар'єрів, психосоціальну підтримку та координацію послуг. Соціальні працівники повинні бути культурно компетентними, забезпечувати доступ до перекладу та мовних ресурсів, надавати психосоціальну підтримку і координувати різноманітні соціальні послуги.

Серед численних сучасних технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями виділяються такі: кейс-менеджмент; групова робота; технологія соціальних зв'язків: емпauerмент; трудова та професійна адаптація; вирішення проблем матеріальної компенсації; налагодження гармонійних взаємини з місцевим населенням; юридичний захист; психологічна адаптація; допомога в інтеграції у нове суспільство.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ ТА ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ

2.1. Аналіз зарубіжного досвіду соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями

За останні 10 років суспільний дискурс щодо міграції загалом і вимушеної міграції, зокрема, був сформований триваючим збройним конфліктом у Сирії, післявоєнній нестабільній ситуації в Афганістані та Іраку; з лютого 2022 року – повномасштабним вторгненням росії на територію України, голодом, зростанням бідності та збройними конфліктами у кількох регіонах Африки (наприклад, Південний Судан, Еритрея та Ємен); громадянськими заворушеннями, розповсюдженням наркотичних засобів, війнами та зростанням насильства в Центральній та Південній Америці; як і стихійними лихами великих масштабів по всьому світу. Ці події призвели до різкого зростання вимушеної міграції, та, як наслідок – набуття людьми статусу вимушених мігрантів (внутрішньо переміщених осіб, біженців, шукачів притулку).

У цьому глобальному міграційному контексті багато національних урядів переглянули свою міграційну політику, але замість того, щоб посилити захист вимушених мігрантів, вони додали додаткові обмеження. Більше того, дедалі більше поширюється політика виключення щодо надання притулку, яка формується дискреційними національними політичними рішеннями, а не міжнародними нормами та гуманітарними стандартами прав людини [3].

Починаючи з 2015 року, розпочались величезні міграційні рухи з Сирії та інших країн Близького Сходу та Африки до Європи; і з Центральної та Південної Америки до Сполучених Штатів і Канади, що призвело до все більш політизованих і поляризованих національних реакцій мешканців Європи і Північної Америки. У 2015 році ці великі рухи створили те, що було в межах політичного дискурсу названо «міграційною кризою», адже понад 1

мільйон людей, які прагнули знайти притулок у межах Європейського Союзу (ЄС). Оскільки це була глобальна криза управління, до якої національні держави або не мали необхідної відповіді, або реагували часто у вигляді несправедливої політики, ООН стала важливим майданчиком для спроб встановити істотну глобальну відповідь. Ці зусилля були символічно ініційовані Нью-Йорком на Саміті (19 вересня 2016 р.), який мав на меті визнати вимушену міграцію глобальною проблемою та обговорити потенційні глобальні стратегії для її вирішення. Безпосередній результат саміту, Нью-Йоркська декларація (Організація Об'єднаних Націй, 2016) створила основу для майбутнього обговорення. У рамках цієї основи необхідно було розробити дві різні стратегії: одну - зосереджуючись на безпечній та регулярній міграції та захисті мігрантів у рамках конкретного законодавчого визначення «регулярності» (Глобальний договір про безпечну та регулярну міграцію) та другий - зосереджений на біженцях і шукачах притулку (Глобальний договір про біженців) [10].

Проте, незважаючи на швидку реакцію на глобальному рівні, залишилися серйозні проблеми із незначною або відсутньою єдністю чи згодою між країнами щодо глобальної відповіді на міграцію; Нью-Йоркська декларація загалом не має юридичної сили; встановлені нею межі правового регулювання подекуди не узгоджуються із принципами прав людини, маючи на меті обмежити доступ до права на захист, замість того, щоб визнавати та захищати права всіх мігрантів.

Тому коли у 2022 році виникла нова міграційна криза, врегульовувати становище українських біженців довелось екстремими та індивідуальними рішеннями урядів країн Європи та Північної Америки.

Два мільйони людей були змушені покинути Україну, рятуючись від війни. Цифри опубліковані Верховним комісаром ООН у справах біженців (УВКБ ООН) Філіппо Гранді окреслили драматичну картину наслідків вторгнення росії в Україну. Майже 5 відсотків із 44 мільйонів жителів були

змушені втекти за кордон, у тому числі сотні тисяч дітей, багато з яких були розлучені зі своїми батьками. Драматичний вплив війни на життя українців можна побачити і в статистиці з моніторингу електронних пристроїв, які контролює Apple. Дані, зібрані каліфорнійською компанією, свідчать про сплеск руху автомобілів в країні 24 лютого, в день початку вторгнення російських військ, з рухом, який майже у п'ять разів перевищував середній показник за попередні дні, що свідчило про те, що громадяни масово полишали свої звичні місця проживання. За даними Європейської комісії, станом на липень 2022 р. переважна більшість українських біженців (6,7 млн осіб) виїхали до ЄС (з них близько 3 млн уже повернулися, залишилися орієнтовно 1 3,2—3,7 млн осіб) [20]. Станом на серпень 2022 р. найбільше переміщених українців, за даними УВКБ ООН, перебувало в Польщі (1 274 130 осіб) і Німеччині (971 000), менше — у Чехії (413 121), Італії (159 968), Іспанії (113 913) і Великій Британії (111 900 осіб) [20]. Частка бажаючих повернутися додому станом на серпень 2022 р. сягнула 55%, залишитися за кордоном — 27% (дані Gradus Research Plus) [20].

Що стосується внутрішньої та зовнішньої динаміки, українська діаспора біженців у світі набрала надзвичайної кількості. Відповідно до даних ООН, таких високих цифр не було з часів Другої світової війни. Росія використовує стратегію масових і невибіркових нападів на цивільне населення. Загинули тисячі мирних мешканців, з них сотні – діти.

Щоденні оновлені оцінки агентства ООН дають уявлення про пункти призначення цієї маси людей, які тікають від війни з 24 лютого 2022 року. Як показує карта, створена УВКБ ООН, основний гуманітарний коридор знаходиться в Польщі, країні, яка прийняла найбільшу кількість біженців. Сотні тисячі людей також знайшли притулок в Німеччині, Італії, Великобританії, Ірландії та інших країнах Європи.

Надзвичайно важливим в умовах війни є запозичення досвіду та підтримка наших європейських партнерів у соціальній сфері – наприклад,

Міжнародна федерація соціальних працівників (IFSW) та Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (IASSW). Вивчення та впровадження прогресивного досвіду міжнародної соціальної роботи, у європейських країнах, є особливо актуальним під час кризи, викликані війною. У той же час, досвід українських соціальних спеціалістів у воєнних умовах є цінним ресурсом для вдосконалення міжнародної соціальної роботи.

У 2014 році Міжнародна федерація соціальних працівників (IFSW) та Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (IASSW) прийняла Глобальне визначення соціальної роботи [7]. У документі зазначено, що «Соціальна робота - це професія, що базується на практиці, і навчальна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам і розвитку, соціальній згуртованості та розширенню можливостей і забезпеченню людських прав і свобод. Принципи соціальної справедливості, поваги та забезпечення прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності займають центральне місце в соціальній роботі. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальних та гуманітарних наук, соціальна робота залучає людей і структури до вирішення життєвих проблем і підвищення добробуту. Наведене вище визначення може бути розширено на національному та/або регіональному рівнях» .

Такі професійні орієнтації та етичні основи є спільними для всіх членів IFSW, зокрема для України, представником якої в міжнародній організації є Асоціація соціальних працівників України. Таким чином, спільні етичні принципи є основою для соціальних працівників для досягнення найвищих професійних стандартів доброчесності, визначеній у Загальній декларації етичних принципів соціальної роботи, яка втілює ідеї Міжнародної федерації соціальних працівників [8]. Даний документ служить загальною основою того, щоб соціальні працівники працювали над найвищими стандартами професійної чесності.

Загалом концепція і практика міжнародної соціальної роботи базується на ідеях глобалізації, сталого розвитку, прав людини та транснаціональної демократії, соціального залучення, соціального розвитку.

Розглянемо досвід основ соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями у розвинутих країнах світу, багато з яких сьогодні надають притулок та прихисток для українських громадян.

У країнах Північної Америки (Канада та США) соціальна робота з біженцями та вимушено переміщеними особами (якщо такі можуть з'явитись), здійснюється із урахування культурально-сенситивного та культурально-компетентного векторів – чутливість до проявів іншої культури та обізнаність у особливостях культури користувачів соціальних послуг відповідно.

Соціальна робота із біженцями у *США* диференціюється залежно від законодавства штатів та загальнодержавного, а також залежить від положень конкретних програм, за якими надається допомога. Загалом, здійснення соціальної роботи з біженцями відбувається наступним чином.

При прибутті до США біженці зазвичай проходять прийомний процес та орієнтацію, під час яких їм пояснюють їхні права, обов'язки та доступні ресурси. Це включає знайомство з культурою, нормами та правилами нової країни. Урядові та неурядові організації забезпечують біженцям житло, як правило, тимчасове, та допомагають їм отримати основні потреби, такі як їжа, одяг, предмети гігієни та медична допомога. Біженцям надається підтримка у процесі освіти, включаючи вступ до шкіл, коледжів або професійних навчальних закладів. Компетентні органи надають психологічну підтримку та допомагають біженцям адаптуватися до нової культури, спільноти та оточуючого середовища. Вони можуть організовувати культурні заходи, групи підтримки та інші активності, які сприяють інтеграції. Урядові органи допомагають біженцям знайти роботу або навчання, що відповідає

їхнім навикам та інтересам. Вони надають підтримку у пошуку роботи та розвитку професійних навичок.

Загалом, у системі соціальної роботи в США є декілька особливостей:

- Кожен штат має власну активну політику соціальної роботи, самостійно визначає свої фінансові можливості, форми допомоги та методикку реалізації соціальних програм.

- Поряд з урядовою діяльністю, громадські та приватні благодійні організації також відіграють важливу роль у системі соціального забезпечення, маючи власні соціальні служби та виконуючи значну частину соціальної роботи.

Система соціальної роботи передусім спрямована на підтримку самозабезпечення, самореалізації та досягнення особистого успіху громадян, а не на розвиток залежності від держави та очікування допомоги від неї [44, с.58].

Підтримка біженців з України у період війни реалізується у рамках масштабної програми «Єднання заради України» - програми приватного спонсорства США для біженців. Програма «Єднання заради України» та інші програми дозволяють прийняти до 100 тисяч громадян України та членів їхніх сімей у США.

Учасники програми повинні знаходитися за межами Сполучених Штатів на момент подачі заявки. Згідно з цією програмою, вони можуть прибути до США і тимчасово перебувати в країні протягом двох років дії програми.

Українці, які беруть участь у процесі «Єднання заради України», повинні мати спонсора в США, який зобов'язується надавати фінансову підтримку під час їх перебування в країні [25].

Якщо із допомогою жертвам війни керівництво США проявляє і проявляло солідарність та підтримку, то політика щодо незаконних мігрантів за часів президенства Дональда Трампа відзначалась своєю радикальністю та навіть цинічністю.

Попри декларативне забезпечення прав людини в США, варто зазначити про факт кричущих порушення прав людини та дитини, здійснених силовими структурами США в рамках політики Дональда Трампа «нульової толерантності», яка передбачала переслідування всіх несанкціонованих перетинів кордону навесні 2018 року. Імміграційна політика «нульової толерантності» адміністрації Трампа розлучила понад 5000 дітей з їхніми батьками без жодного процесу відстеження чи записів, які б дозволили їм возз'єднатися [11].

Чимало мігрантів, зокрема з Мексики, незаконно перетинали кордон США разом з дітьми; діями прикордонників було: затримання дорослих осіб, а також розлучення з дітьми та подальше їх розміщення у притулках тимчасового утримання під опікою держави [48]. У лютому 2023 року близько 1000 дітей мігрантів, розлучених з батьками, воз'єднались з ними. В цій площині важливість соціальної роботи з такими дітьми та їх батьками зростає стократно.

У Канаді досвід соціальної роботи з біженцями базується на ідеї включення та підтримки, що спрямовані на забезпечення безпеки, добробуту та успіху біженців у їхньому новому житті. Соціальна робота з біженцями у Канаді характеризується різноманітними програмами та підходами, спрямованими на допомогу в інтеграції біженців у нове середовище.

Канадська система захисту біженців складається з двох основних частин: Програма переселення біженців та гуманітарного переселення для людей, які потребують захисту з-за меж Канади та Програма притулку в Канаді для людей, які подають заяви про захист біженців з Канади [12].

У Канаді існують програми супроводу, де надається особистий супровід біженцям в процесі їхньої адаптації. Це може включати зустрічі, консультації, орієнтацію та підтримку у різних аспектах, таких як пошук житла, медична допомога, освіта та зайнятість.

Важливою складовою соціальної роботи з біженцями в Канаді є підтримка у вивченні мови. Організації надають курси англійської або французької мови, що допомагає біженцям покращити комунікаційні навички та збільшити їх шанси на успішну адаптацію.

У Канаді існує акцент на міжкультурну освіту, яка сприяє розумінню різних культур та підтримує біженців у збереженні своєї ідентичності. Організації проводять навчальні сесії, культурні заходи та тренінги з метою покращення взаєморозуміння та інтеграції.

Організації сприяють біженцям у пошуку роботи або професійного навчання, враховуючи їхні навички та досвід. Вони можуть надавати підтримку у складанні резюме, підготовці до співбесід та пошуку вакансій, що сприяє їхній економічній самодостатності.

У Канаді існують програми, які забезпечують біженцям житло та підтримують їх в процесі поселення у новому місці проживання. Це може включати допомогу у пошуку житла, меблів, основних придбань та орієнтацію у новій громаді. Крім того, в Канаді існують волонтерські організації, які надають підтримку біженцям. Це включає залучення до соціальних заходів, зустрічі, культурні обміни та спільні проекти, які сприяють інтеграції та взаєморозумінню.

Загалом, до числа особливостей канадської системи соціальної роботи з біженцями, відносяться наступні. Канадська система соціальної роботи ставить на перше місце принципи рівності, справедливості та інклюзії. Вона надає мігрантам доступ до соціальних послуг та підтримки незалежно від їхнього статусу, релігії, етнічної належності чи мови. Канада визнає та підтримує культурну різноманітність своїх мешканців, включаючи мігрантів. Система соціальної роботи працює на підтримку мультикультуралізму, сприяючи збереженню індивідуальної ідентичності та культурного розмаїття. Канадська система соціальної роботи з мігрантами ставить перед собою завдання сприяти самодостатності та незалежності мігрантів. Це досягається

шляхом надання підтримки для їхнього працевлаштування, навчання мови та соціальної адаптації.

У Канаді працює спеціальна програма для біженців із України «Дозвіл Канади на екстрені подорожі для українців» (Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel (CUAET)), що дозволяє безкоштовно оформити візу та отримати право на роботу та навчання в країні. Гостьова віза за умовами цієї програми оформлюється строком на три роки. Додатково до цієї програми, українці, які вимушені шукати тимчасовий притулок у Канаді через війну, можуть отримати одноразові виплати в розмірі 3000 канадських доларів (близько 2 400\$) [25].

Окремої уваги заслуговує внесок релігійних (християнських) організацій у становлення та розвиток соціальної роботи з біженцями в США та Канаді. Християнські організації, у Канаді та США активно допомагають мігрантам і особливо біженцям адаптуватися до нових умов і інтегруватися до спільноти, що їх приймає. Це можна пояснити основоположними християнськими заповідями - любити ближнього, допомагати незахищеному, що й становить суть соціальної роботи християнських організацій. Але в цій роботі є й інша важлива складова – місіонерська, що часом може нав'язувати релігійний контекст.

До числа найбільш крупних релігійних організацій, які надають гуманітарну допомогу біженцями та здійснюють з ними соціальну роботу, належать наступні: Lutheran Immigration and Refugee Service [13]; World Relief (Christian Humanitarian Organization)[16] та ін.

Одним із головних способів, яким християнські організації надають допомогу біженцям, є забезпечення житла. Вони можуть забезпечувати тимчасове проживання у прийомних сім'ях, місця в гуртожитках або навіть орендувати житлові приміщення для біженців. Це допомагає їм знайти стійке проживання та почати адаптуватися до нового середовища.

Біженці також отримують предмети першої необхідності, як от їжа, одяг та предмети гігієни. Християнські організації організовують роздачі продуктів харчування, або надають купони на їжу в закладах.

Додатково, релігійні організації надають медичну допомогу біженцям. Вони співпрацюють з місцевими медичними установами, щоб забезпечити біженцям доступ до первинної медичної допомоги, вакцинацій та необхідного лікування. Крім того, добровольці з релігійних організацій працюють як перекладачі для біженців під час візитів до лікарів.

Християнські організації також активно допомагають біженцям у процесі освіти та навчання. Вони надають підтримку в оволодінні англійською мовою, організовують курси мови та допомагають зі вступом до шкіл, коледжів або професійних навчальних закладів.

Крім цього, християнські організації сприяють соціальній адаптації біженців, надаючи їм психологічну підтримку та пропонуючи програми інтеграції у місцеву спільноту. Це може включати проведення культурних заходів, організацію груп підтримки та навчання навичкам, необхідним для успішної інтеграції у нове середовище.

Країни Європейського Союзу (ЄС) зустрічають мільйони біженців, у тому числі і з України, які шукають захист та нові можливості, і вони розробили широкий спектр підходів та програм для надання необхідної підтримки цій уразливій групі людей.

Політичні події, що відбулися в 2021 і на початку 2022 року, прямо вплинули на потреби у захисті з боку міжнародної спільноти, що призвело до зростання міграційних потоків до країн-членів ЄС та асоційованих з ними країн (ЄС+). Приход талібів до влади в Афганістані та російське вторгнення в Україну створили нові потреби в захисті та призвели до збільшення числа людей, які шукають притулок в Європі. Крім того, ситуація, що виникла після пандемії COVID-19, також викликала нові виклики, оскільки зросла кількість осіб, які шукають притулку, що вимагало активних рішень для підтримки

цілісності Загальноєвропейської системи надання притулку (CEAS) - світової багатонаціональної системи надання притулку. Ці події слугують яскравим нагадуванням про швидкі зміни у сфері міграції та притулку.

Одним із ключових аспектів досвіду соціальної роботи з біженцями в країнах ЄС є законодавча база, яка регулює процес прийому та захисту біженців. ЄС має спільну наддержавну законодавчу рамку, що забезпечує загальні стандарти та принципи захисту біженців, враховуючи Женевську конвенцію про статус біженця. Це гарантує, що всі країни-члени ЄС дотримуються міжнародних норм та зобов'язань щодо захисту та підтримки біженців.

Практичні аспекти соціальної роботи з біженцями у країнах ЄС включають широкий спектр ініціатив та програм, спрямованих на надання підтримки біженцям у їхній процес інтеграції та адаптації. Однією з таких ініціатив є процедури прийому та оцінки, що включають реєстрацію біженців, визначення статусу та оцінку ризиків. Це дозволяє встановити, хто має право на захист та підтримку. Крім того, країни-члени ЄС надають підтримку у прийомі та поселенні біженців, включаючи надання житла, медичної допомоги та основних послуг, предметів першої необхідності.

Важливою складовою соціальної роботи з біженцями є мовна та культурна адаптація. Країни-члени ЄС надають можливості для вивчення мови та культурних курсів, сприяючи тим самим взаєморозумінню та інтеграції. Багато країн також пропонують програми підтримки зайнятості та освіти, щоб допомогти біженцям знайти роботу та навчатися, що сприяє їхній самодостатності та стабільному майбутньому.

Досвід соціальної роботи з біженцями в країнах ЄС також відзначається співпрацею між урядовими організаціями та неприбутковими організаціями. Це дозволяє залучити багато різних сторін до процесу надання підтримки біженцям, включаючи громадські організації, волонтерів та фахівців. Така співпраця допомагає ефективно координувати та посилювати зусилля уряду

та цивільного суспільства для забезпечення належної соціальної підтримки біженцям.

Польща. Ця країна прийняла найбільше українських біженців з початку вторгнення, - як транзитна країна чи як країна притулку. Соціальна робота з біженцями у Польщі здійснюється як за ініціативи уряду, так і за сприяння волонтерських та неурядових організацій, за різними програмами.

Прикладом таких програм та спільнот є:

- #PolagamUkraine – платформа для українських біженців, яким необхідна підтримка в Польщі, а також для польських волонтерів, готових допомогти.

- «YOU HAVE A FRIEND IN ME» – платформа для тисяч українських дітей, які втекли до Польщі й вимушені почати нове життя в іншій державі. Її веб-сайт об'єднує українців, які шукають підтримки, з польськими студентами, які готові допомогти. Всього за тиждень із моменту запуску сайту 7 тис. людей приєдналися до спільноти.

- Польсько-український фонд співробітництва («U-Work») – громадська організація, яка сприяє інтеграції українських мігрантів.

- Багато польських організацій пропонують загальну допомогу, як-от: «Я допомагаю Україні», «Наш вибір», «Український Дім у Варшаві» та фонд «EMIC» [25].

Німеччина. Після початку агресивної війни люди з України можуть перетинати кордон ЄС і приїжджати до Німеччини без візи як біженці з зон воєнних дій і проживати тут без спеціального дозволу на перебування. Директива ЄС про тимчасовий захист для українських біженців залишається чинною до березня 2024 року. Для отримання допоміжних виплат та медичного страхування біженці повинні реєструватись у соціальній службі (Sozialamt). Для отримання тимчасового житла, предметів першої необхідності та харчування, біженці реєструються у центрах прибуття та

регіональних прийомних центрах, які є основними пунктами реєстрації та перерозподілу у федеральних землях та регіонах.

У Німеччині діти біженців можуть навчатись безкоштовно у загальноосвітніх школах. Школи є безплатними. Спочатку діти відвідують чотири роки початкову школу (Grundschule). Після четвертого класу вирішується, в школу якого подальшого типу вони будуть ходити. Існують такі типи: головна/основна школа (Hauptschule), реальна школа (Realschule), гімназія (Gymnasium) та єдина/об'єднана школа (Gesamtschule). Також студентам на першому курсі навчання в українських вищих навчальних закладах надається доступ до навчання у вищих навчальних закладах Німеччини, навіть якщо вони не змогли завершити свій перший рік навчання в Україні [31].

Українські біженці від війни мають право на участь у інтеграційних курсах в Німеччині.

Наприклад, Народний університет (Volkshochschule/VHS) пропонує великий вибір мовних та інтеграційних курсів:

- Курси початкової орієнтації для шукачів притулку (ЕОК)
- Програма «Жінки-мігранти сильні у повсякденному житті» (курси MiA)
- Загальні інтеграційні курси
- Професійні мовні курси

Також доступні всі інші види курсів, що фінансуються BAMF (Федеральне відомство з питань міграції та біженців):

- Спеціальні курси для молоді, для жінок та батьків
- Курси підвищення грамотності
- «Курси вивчення письма», призначені для людей, які ще не освоїли латинський алфавіт (а тільки кирилицю, наприклад).
- Інтенсивні курси
- Курси для людей з вадами слуху та зору

Українськими біженці від війни з тимчасовим захистом разом з дозволом на перебування також отримують дозвіл на працю. Розпочинати роботу можна лише після отримання тимчасової довідки (Fiktionsbescheinigung) чи посвідки на проживання (Aufenthaltserlaubnis). З пошуком роботи допомагає Біржапраці (Jobcenter/ARGE). Також існують ряд спеціальних програм для трудової та професійної інтеграції.

Програма Bürgergeld спільно з Jobcenter допомагає громадянам України безоплатно проходити підвищення кваліфікації або перекваліфікацію задля подальшої професійної адаптації в умовах німецького ринку праці [45].

Велика Британія. Велика Британія має розвинену систему соціальної роботи з біженцями, яка спрямована на підтримку їх потреб та інтеграцію в нове суспільство. Біженці, які прибувають до Великої Британії, проходять процедуру прийому та оцінки, під час якої їх ситуація оцінюється з точки зору потреб у захисті, оселі, медичній допомозі та інших соціальних послугах. Соціальні працівники співпрацюють з імміграційними органами та органами соціального захисту для забезпечення необхідних послуг та захисту прав біженців. Соціальні працівники також сприяють у забезпеченні житла для біженців, чи то через громадські житлові проекти, чи через програми соціального населення. Вони також допомагають біженцям у вирішенні питань, пов'язаних зі станом житла, у тому числі витісненням, ремонтом та доступом до основних послуг. Згідно з програмою для біженців з України, уряд Великої Британії забезпечує житлом українських біженців. Для тих, хто має родичів-резидентів країни або місцевих громадян, відкрита програма Ukraine Family Scheme. Українці мають право безкоштовно подати на візу та скористатися усіма запропонованими послугами: проживання у Великій Британії, лікування, праця, навчання, інші пільги протягом 3-х років.

Соціальні працівники співпрацюють з медичними організаціями та службами для забезпечення медичної допомоги біженцям. Вони допомагають

у доступі до медичних послуг, включаючи основну медичну допомогу, психологічну підтримку та реабілітацію.

Для тих, у кого немає родичів у країні, є можливість пошуку спонсора, який надасть своє житло. У цьому разі необхідно подавати заявку за програмою Ukraine Sponsorship Scheme.

Українські діти, які знаходяться у країні за сімейною або спонсорською програмою, мають такі ж права на освіту, що і британці. В Англії органи місцевої влади надають повний перелік доступних державних закладів освіти у конкретній місцевості [54].

Отже, соціальна робота з біженцями в США, Канаді, Польщі, Німеччині та Великій Британії має свої особливості, але загальними рисами є спрямованість на захист та підтримку прав та потреб біженців, забезпечення оселі, медичної допомоги, юридичної підтримки, інтеграції та підтримки у новому середовищі.

У США соціальна робота з біженцями включає координацію зусиль федерального та місцевого рівнів, а також роль неприбуткових організацій у наданні послуг. В Канаді соціальна робота зосереджена на інтеграції біженців у суспільство та допомозі у пошуку роботи та житла. У Польщі соціальна робота з біженцями вимагає підтримки у процесі навчання мови та ознайомлення з місцевою культурою. У Німеччині соціальна робота спрямована на впровадження інтеграційних програм та підтримку у пошуку роботи.

Велика Британія має розвинену систему соціальної роботи з біженцями, яка забезпечує їхні потреби у житлі, медичній допомозі, юридичній підтримці та інтеграції в нове суспільство. Соціальні працівники грають важливу роль у цьому процесі, співпрацюючи з різними організаціями та урядовими структурами.

Усі ці країни визнають важливість соціальної роботи з біженцями та приділяють увагу забезпеченню їхнього захисту, інтеграції та підтримки в

нових умовах. Однак, кожна країна має свої особливості та підходи до соціальної роботи з біженцями, враховуючи свою соціальну, юридичну та політичну систему.

2.2. Втілення технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями в Україні

Війна та кризові явища, пов'язані з нею, ставлять перед українським суспільством нові завдання щодо надання підтримки та інтеграції переселенців. Дослідники зазначають, що опитані вимушені переселенці більш за все потребують фінансової допомоги (84,4%) матеріально-технічної допомоги (13,3%), довідкової допомоги (0,6%) та психолого-педагогічної підтримки потребують (1,7%). Серед видів реабілітації, які потребують внутрішньо переміщені особи розподіл такий: фізична (5,6%), медична (17,2%), психологічна (17,8%), професійна (3,9%), соціально-економічна (11,7%), трудова (5,6%), соціальна (5,6%), 32,8% респондентів зазначили що не потребують жодної з видів реабілітації [36, с.253].

Імплементация технологій соціальної роботи стала важливим кроком у забезпеченні їхньої успішної адаптації та інтеграції в новому оточенні. Проекти та програми, що втілюють технології соціальної роботи, зосереджуються на зміцненні соціальних зв'язків, психологічній підтримці, навчанні та розвитку навичок, культурній адаптації та створенні мереж підтримки.

1.Технологія кейс-менеджменту (індивідуального супроводу) втілюється у таких урядових та неурядових ініціативах та програмах.

- Індивідуальний супровід внутрішньо переміщених осіб із особливими освітніми потребами на базі Інклюзивно-ресурсних центрів. Така соціальна робота включає проведення комплексної оцінки та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб з ООП, які вимушено змінили місце проживання (перебування) та були зараховані в інклюзивні класи (групи) або

здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання; а також надання інформаційної підтримки батькам дітей з ООП щодо закладів, у яких дитина може продовжувати навчання та отримувати інші додаткові послуги [43].

- Індивідуальний супровід вимушених переселенців у Центрах зайнятості. Це здійснюється у рамках співпраці між Міністерством соціальної політики, Державною службою зайнятості та Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Сюди входить підбір роботи, профорієнтаційні послуги, отримання ваучера на навчання тощо [46].

2. Втілення технологій групової роботи.

- Програма групової психологічної допомоги для внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення на базі «Громадського простору Тернополя». На цих зустрічах кваліфіковані психологи допомагають знизити психологічне навантаження та зменшити негативні наслідки вимушеного переміщення. Учасники заходів роблять різні вправи, які направлені на покращення їх психоемоційного стану [21].

3. Втілення технології соціальних зв'язків.

- Одним із прикладів програми, яка успішно втілює технологію соціальних зв'язків, є «Мости дружби». Реалізована Громадською організацією «Понад національність», ця програма має на меті забезпечення соціальної підтримки та інтеграції біженців та переселенців в українське суспільство. За допомогою групових занять, тренінгів та взаємних зустрічей, учасники отримують можливість обмінюватися досвідом, побудувати нові соціальні зв'язки та засвоїти нові навички. Це допомагає їм почуватися прийнятими та підтриманими в новому середовищі.

- Програма «Соціальне партнерство» реалізована спільно Міжнародною організацією з міграції (МОМ) та урядом України, що сприяє побудові соціальних зв'язків між органами влади, громадськими організаціями та бізнесом для забезпечення соціальної інтеграції біженців та переселенців. Ця

програма сприяє вирішенню спільних проблем, покращенню умов життя та забезпеченню доступу до необхідних ресурсів та послуг.

4. Втілення технології емплауерменту

- Клуб «Наука єднання», організований громадською організацією «STEM is FEM» для підлітків-переселенців у Львові, Чернівцях, Рівному, Полтаві, Вінниці та Хмельницькому. Зустрічі клубу присвячуються науковому емплауерменту, тобто учасники заходу отримують мотивацію на подальші дії через науку. Підлітки мають змогу прослухати лекції та поспілкуватись з іменитими науковцями. Ініціатори вважають, що створення таких клубів надасть можливість підліткам соціалізуватися та отримати психологічну підтримку в умовах невизначеності війни. Також вони впевнені, що нова інформація та цікаве спілкування із однолітками та науковцями сприятливо вплине на загальний стан підлітків, що вимушено опинилися далеко від дому [52]. У Львові відкривають клуби підтримки для підлітків-переселенців. Львівський портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://portal.lviv.ua/news/2022/08/05/u-lvovi-vidkryvaiut-kluby-pidtrymky-dlia-pidlitkiv-pereselentsiv>].

5. Втілення технологій трудової та професійної адаптації.

- Урядова програма компенсації витрат на оплату праці для роботодавців, які приймають на роботу ВПО. Компенсація витрат призначається на період дії правового режиму воєнного стану та протягом 30 календарних днів після його скасування або припинення, щомісячно. Рішення щодо надання або відмови у наданні компенсації витрат приймається регіональним центром зайнятості.

6. Втілення технологій вирішення матеріальних проблем

- Соціальна ініціатива «Вулик Змістів» допомагає вимушеним переселенцям знайти домівку чи тимчасовий прихисток у громадах Львівщини, Івано-Франківщини та Вінниччини. Ініціатива впроваджується за підтримки Мережі правового розвитку [22].

- Ініціатива уряду з побудови модульних містечок в різних областях України (міста Львів, Бородянка, Макарів, Буча, Ірпінь). Родини отримують кімнату з меблями, приладами, опаленням. У містечку є окремі їдальні та пральні, дитячі ігрові та господарські будівлі [27].

7. Втілення технології формування та подальшого розвитку гармонійної системи взаємин переселенців/біженців із місцевим населенням

- Активісти громадської організації «Поступовий гурт франківців» започаткували книговидавничий проект «Схід–Захід». Основна ідея цієї книжкової серії, яка передаватиметься в кожную бібліотеку східної України, в тому, щоб під однією палітуркою поєднати твори двох авторів: одного із Західної України, другого – зі Східної. Крім того, цією організацією розроблені та презентовані у квітні 2015 року програми щодо адаптації вимушених переселенців у соціум іншого регіону та уникнення будь-яких конфліктних ситуацій.

8. Втілення технологій надання правової допомоги вимушеним переселенцям та біженцям.

- Програми безоплатної правової допомоги ВПО та біженцям надаються як урядом, так і громадськими організаціями.

- Безоплатна правова допомога надається територіальними центрами БПД усім громадянам, в тому числі й ВПО.

- Безліч адвокатських об'єднань та благодійних фондів також надають безоплатні консультації та навіть безоплатно здійснюють підготовку документів та представництво внутрішньо переміщених осіб в органах державної влади.

9. Психологічна адаптація та реабілітація переселенців.

- Проект «IRINA PROJECT», який у Полтавській та Сумській областях організують психологи благодійного фонду "Helpgroup" разом із міжнародним фондом «AVSI». Суть проекту полягає у наданні безкоштовних

занять із психологічної підтримки для дітей та батьків із числа внутрішньо переміщених осіб [53].

- Проєкт «Психосоціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб з регіонів України, що постраждали в результаті російсько-української війни» - це комплексна програма переселенцям, які знайшли тимчасовий притулок у громадах Львівщини. Реалізують проєкт громадські організації «Міст 3.10» з Луганщини та «Дій-Я-Ти» зі Львівщини у партнерстві з Червоноградською міською радою [33].

- Іншим прикладом успішної реалізації технологій соціальної роботи є програма «Соціальна адаптація», яку організує Міжнародна організація з міграції (МОМ). Ця програма надає комплексну підтримку біженцям та переселенцям, які шукають допомоги у процесі адаптації до нового життя в Україні. Вона включає консультації, психологічну підтримку, надання інформації про права та послуги, а також організацію групових занять для зміцнення соціальних зв'язків. Програма створює безпечне середовище, де біженці та переселенці можуть спілкуватися, поділитися своїми досвідами та навчитися ефективно адаптуватися до нових умов життя.

Отже, практична соціальна робота з біженцями та переселенцями в Україні проводиться за такими напрямками: соціальному, соціально-психологічному, соціально-педагогічному, соціально-правовому, медико-соціальному, фінансовому, соціально-економічному, матеріальному, соціально-інформаційному і соціально-трудоному.

Рівень реалізованості соціальної роботи з біженцями та переселенцями в Україні може бути охарактеризований як високий, оскільки в країні відбувається широка мобілізація державних і недержавних ресурсів для надання допомоги цим категоріям осіб. Однак, все ще можуть існувати виклики та недоліки у системі надання соціальної допомоги. Всі ці напрямки потребують свого удосконалення і розвитку і якщо соціальна робота у фінансових напрямках досить обмежена, то за рахунок удосконалення

організаційних і технологічних елементів можливе значне поліпшення соціальної роботи у інших напрямках.

Україна ратифікувала міжнародні договори та прийняла ряд законів та нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус біженців та переселенців, їх соціальну підтримку та доступ до послуг. Проте, можуть існувати виклики в їх ефективній реалізації та застосуванні на практиці. Також в Україні розроблено програми та механізми соціальної підтримки переселенців та біженців, зокрема надання житла, медичної допомоги, освіти та інших соціальних послуг. Однак, існує потреба у постійному вдосконаленні системи та забезпеченні доступу цих осіб до таких послуг на всій території країни.

Важливу роль у наданні соціальної допомоги переселенцям та біженцям відіграють недержавні організації в Україні. Вони забезпечують різноманітні послуги, включаючи юридичну допомогу, психологічну підтримку, освітні та професійні програми. Однак, можуть існувати виклики у забезпеченні фінансування та координації роботи громадських організацій.

Загалом, в Україні спостерігається значна реалізованість соціальної роботи з переселенцями, проте існує потреба у подальшому розвитку, координації та посиленні зусиль для забезпечення всебічної соціальної підтримки та захисту прав переселенців. На жаль, соціальна робота з біженцями та переселенцями в Україні не є систематичною. Соціальні послуги надаються лише за зверненням клієнта та спрямовані на вирішення його конкретних життєвих проблем, часто без перспективи подальшої співпраці. Це пояснюється відсутністю системно-комплексного підходу до організації соціальної роботи з цією специфічною категорією клієнтів, які складаються з вимушених переселенців та біженців. Ця ситуація вимагає переосмислення проблеми організації соціальної роботи з цією групою людей, що є підставою для розробки методичних рекомендацій для спеціалістів, які працюють з біженцями та переселенцями.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Сучасний всесвітній дискурс щодо вимушеної міграції був сформований різними конфліктами та кризами у світі, зокрема в Сирії, Афганістані, Україні та країнах Африки.

У цьому контексті багато національних урядів замість посилення захисту вимушених мігрантів додали додаткові обмеження та політику виключення щодо надання притулку. Це сталося на тлі глобальної міграційної кризи, яка почалась в 2015 році з масових міграційних рухів до Європи та Північної Америки. ООН стала майданчиком для спроб встановити глобальну відповідь на цю кризу, і було розроблено Глобальний договір про безпечну та регулярну міграцію та Глобальний договір про біженців для забезпечення захисту та регулювання міграційних потоків.

У 2022 році виникла нова міграційна криза, зумовлена вторгненням Росії на територію України. Два мільйони українців, зокрема багато дітей, були змушені покинути країну, шукаючи притулку в Європі та Північній Америці. Багато урядів вживали екстрених та індивідуальних заходів для врегулювання становища українських біженців. Проте, глобальна відповідь на міграцію залишається проблематичною, з браком єдності та згоди між країнами та обмеженнями, які не завжди узгоджуються з принципами прав людини.

У розвинутих країнах, зокрема у країнах Північної Америки, соціальна робота з біженцями та вимушено переміщеними особами базується на культурально-сенситивному та культурально-компетентному підході. У США соціальна робота з біженцями включає процес прийому, орієнтацію та надання житла, основних потреб, освіти, психологічної підтримки та допомоги в пошуку роботи. Кожен штат має свою політику соціальної роботи, а громадські та приватні організації також грають важливу роль у наданні соціальних послуг. Система соціальної роботи спрямована на підтримку самозабезпечення та самореалізації громадян.

У Канаді соціальна робота з біженцями ґрунтується на ідеї включення та підтримки, спрямованих на безпеку, добробут та успіх біженців у їх новому житті. Країна має різноманітні програми та підходи для допомоги біженцям у процесі інтеграції. Канадські організації також активно залучають волонтерів для підтримки біженців у різних аспектах їхнього життя. Канадська система соціальної роботи з біженцями базується на принципах рівності, справедливості та інклюзії. Вона забезпечує доступ до соціальних послуг та підтримки для мігрантів незалежно від їхнього статусу, релігії, етнічної належності чи мови. Канада підтримує культурну різноманітність та працює на сприянні мультикультуралізму, зберігаючи індивідуальну ідентичність та культурне розмаїття. Система соціальної роботи в Канаді спрямована на підтримку самодостатності та незалежності мігрантів шляхом працевлаштування, навчання мови та соціальної адаптації.

Християнські організації в США та Канаді грають важливу роль у соціальній роботі з біженцями. Вони допомагають мігрантам і біженцям адаптуватися та інтегруватися в новому середовищі. Християнські організації надають житло, предмети першої необхідності, медичну допомогу та психологічну підтримку. Вони також сприяють освіті та навчанню, допомагаючи з оволодінням мовою та інтеграцією у місцеву спільноту. Християнські організації виконують свою соціальну роботу згідно з християнськими принципами любові до ближнього та допомоги незахищеним, хоча іноді може бути присутнє нав'язування релігійного контексту.

Країни Європейського Союзу (ЄС) розробили широкий спектр підходів та програм для надання підтримки біженцям, у тому числі з України. Політичні події, такі як прихід талібів до влади в Афганістані та російське вторгнення в Україну, призвели до зростання міграційних потоків до країн-членів ЄС. Законодавча база ЄС регулює процес прийому та захисту біженців, забезпечуючи загальні стандарти та принципи захисту, враховуючи

міжнародні норми. Ці країни забезпечують підтримку біженцям у потребах у житлі, харчуванні, медичній допомозі, освіті та інтеграції в місцеву спільноту.

Практичні аспекти соціальної роботи з біженцями в країнах ЄС включають ініціативи та програми підтримки для інтеграції та адаптації біженців. Це включає процедури прийому, реєстрацію та оцінку ризиків для визначення прав на захист. Країни-члени надають житло, медичну допомогу та основні послуги для біженців. Важливою є мовна та культурна адаптація, яку підтримують курси мови та культури. Програми зайнятості та освіти допомагають біженцям знайти роботу та отримати освіту. Уряд та неприбуткові організації співпрацюють, залучаючи громадські організації та волонтерів, щоб забезпечити соціальну підтримку біженцям.

Польща прийняла найбільше українських біженців і веде соціальну роботу з ними як за урядовими ініціативами, так і з допомогою волонтерів та неурядових організацій.

Німеччина дозволяє українським біженцям без віз перетинати кордон ЄС та проживати там без спеціального дозволу на перебування. Також є центри прибуття та регіональні прийомні центри, де біженці можуть зареєструватись для отримання тимчасового житла та основних потреб. Діти шкільного віку та студенти можуть реалізовувати своє право на освіту безоплатно. Українські біженці можуть брати участь у різного роду інтеграційних курсах, отримують дозвіл на працю та можуть користуватись програмами для трудової та професійної інтеграції.

Велика Британія має розвинену систему соціальної роботи з біженцями, спрямовану на їх підтримку та інтеграцію. Біженці проходять процедуру прийому та оцінки, щоб забезпечити їм захист, житло, медичну допомогу та інші соціальні послуги. Соціальні працівники співпрацюють з імміграційними та соціальними органами для забезпечення потрібних послуг та захисту прав біженців. Вони також допомагають у забезпеченні житла та

розв'язанні питань, пов'язаних зі станом житла; існують програми спонсорства та родинного об'єднання для українських біженців.

В Україні технології соціальної роботи з переселенцями втілюються за допомогою різних підходів та програм.

Програми соціальної адаптації надають переселенцям підтримку та ресурси для успішного впровадження в новому місці проживання. Це може включати надання інформації про доступні соціальні послуги, житло, освіту та здоров'я, а також допомогу у влаштуванні на роботу. Програми психологічної підтримки надають переселенцям можливість отримати консультації та підтримку в умовах стресу, тривоги та травми, пов'язаних з переселенням. Це можуть бути індивідуальні консультації, групові сесії, терапевтичні заняття та робота з підтримуючими групами. Програми безоплатної правової допомоги надають переселенцям консультації та підтримку у справах, пов'язаних з їхніми правами та юридичним статусом. Це може включати допомогу у вирішенні питань з отриманням документів, працевлаштування, захисту від дискримінації та доступу до соціальних послуг. Програми економічної підтримки надають переселенцям фінансову допомогу, стипендії, підприємницькі тренінги та можливості зайнятості. Це сприяє їхньому економічному самостійності та інтеграції в новому оточенні.

Програми освіти та навчання надають переселенцям можливість отримати освіту, професійне навчання та підвищити свою кваліфікацію. Це може включати мовні курси, професійну підготовку, дистанційну освіту та підтримку у пошуку роботи. Програми соціальної підтримки надають переселенцям можливість вступити у спільноту, знайти рівнодумців та побратимів. Це можуть бути групові заняття, волонтерські програми, клуби за інтересами та організація заходів спілкування. Загальною метою цих технологій соціальної роботи є сприяння інтеграції переселенців у новому середовищі, підвищення їхньої самостійності, забезпечення доступу до послуг та поліпшення їхнього благополуччя. Реалізація цих програм зазвичай

виконується спільно державними органами, громадськими організаціями, міжнародними партнерами та волонтерами.

Проте соціальна робота з біженцями та переселенцями в Україні потребує систематизації. Надані соціальні послуги є реактивними та не передбачають подальшу співпрацю. Необхідно розробити комплексний підхід до організації соціальної роботи з цією групою людей та розробити методичні рекомендації для спеціалістів.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження було досягнуто виконання його завдань:

1. Досліджено сучасний стан соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями та встановлено, що він перебуває під гострим впливом повномасштабного вторгнення РФ в Україну, яке спричинило гуманітарну катастрофу. Це призвело до зростання кількості людей, які шукають захисту та нового місця проживання з метою порятунку. Статус цих осіб класифікує їх як біженців або переселенців. Правове регулювання у Законі України визначає «біженця» як особу, яка покидає свою країну з побоювань переслідувань і не може отримати захист у своїй країні або не бажає його отримувати. Особливості статусу біженця включають обґрунтовані побоювання переслідувань і постійну зміну місця проживання. Важливою умовою є перебування поза межами країни громадянства та неможливість скористатися захистом країни попереднього постійного проживання.

Внутрішньо переміщені особи, відомі також як переселенці, є особливою групою людей, які примусово та масово покидають свої домівки через збройний конфлікт, внутрішню ворожнечу, порушення прав людини або стихійні лиха, і залишаються на території своєї власної країни. Згідно з українським законодавством, внутрішньо переміщена особа - це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка має законне право на постійне проживання в Україні і була змушена залишити своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, насильство, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру.

2. Визначено основні завдання та технології соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями. Так, основні завдання соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями включають гуманітарну

допомогу, соціальну інтеграцію, психосоціальну підтримку, доступ до правової допомоги, розвиток спільнот та партнерство, а також сприяння поверненню та репатріації.

Серед численних сучасних технологій соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями виділяються такі: кейс-менеджмент; групова робота; технологія соціальних зв'язків: емпатермент; трудова та професійна адаптація; вирішення проблем матеріальної компенсації; налагодження гармонійних взаємини з місцевим населенням; юридичний захист; психологічна адаптація; допомога в інтеграції у нове суспільство.

3. Здійснено аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцям. Так, встановлено, що розвинуті країни світу у 2022 році стикнулися з новою міграційною кризою через вторгнення Росії на територію України, адже це призвело до масової міграції двох мільйонів українців до Європи та Північної Америки. Багато країн вживали заходи для врегулювання ситуації, але глобальна відповідь на міграцію все ще залишається проблематичною через брак єдності та обмеження, що не відповідають принципам прав людини. В розвинутих країнах соціальна робота з біженцями та переміщеними особами ґрунтується на культурно-чутливому підході. У США соціальна робота з біженцями включає прийом, орієнтацію, надання житла, основних потреб, освіти, психологічної підтримки та допомогу в працевлаштуванні. Кожен штат має свою політику соціальної роботи, а громадські та приватні організації також відіграють важливу роль у наданні соціальних послуг. У Канаді соціальна робота з біженцями ґрунтується на включенні та підтримці, спрямованих на безпеку, добробут та успіх біженців у їхньому новому житті. Країна має різні програми та підходи для допомоги біженцям у процесі інтеграції, залучаючи також волонтерів.

Країни Європейського Союзу (ЄС) розробили широкий спектр підходів та програм для надання підтримки біженцям, включаючи тих, що прибули з

України. ЄС має законодавчу базу, що регулює процес прийому та захисту біженців, враховуючи загальні стандарти та принципи захисту, що відповідають міжнародним нормам. Практичні аспекти соціальної роботи з біженцями в країнах ЄС включають ініціативи та програми підтримки для інтеграції та адаптації біженців; процедури прийому, реєстрацію та оцінку ризиків з метою визначення прав на захист. Країни-члени надають житло, медичну допомогу та основні послуги для біженців. Важливою є мовна та культурна адаптація, яку підтримують курси мови та культури. Програми зайнятості та освіти допомагають біженцям знайти роботу та отримати освіту. Уряд та неприбуткові організації співпрацюють, залучаючи громадські організації та волонтерів, щоб забезпечити соціальну підтримку біженцям.

Україна втілює різні підходи та програми соціальної роботи з переселенцями. Програми соціальної адаптації надають підтримку в житлі, освіті, здоров'ї та працевлаштуванні. Програми психологічної підтримки допомагають у стресових ситуаціях, а програми безоплатної правової допомоги забезпечують консультації та підтримку щодо прав та юридичного статусу. Програми економічної підтримки сприяють фінансовій самостійності. Програми освіти та навчання надають можливості для отримання освіти та професійного навчання. Проте потрібна систематизація та розробка комплексного підходу до соціальної роботи з переселенцями в Україні.

4. На базі проведеного аналізу, можна рекомендувати такі шляхи для поліпшення соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями в Україні:

1. Вдосконалення законодавства та соціальної політики. Важливо вдосконалити законодавство, що стосується біженців та переселенців, забезпечити їхні права і захист, а також створити політичну волю для ефективної реалізації цих норм. Зокрема, у законодавчих актах слід чітко визначити законодавчі заходи для захисту цих осіб від будь-якої форми

дискримінації, включно із доступом до житла, праці, освіти та медичних послуг. Також варто розробити Національну стратегію з інтеграції та підтримки біженців та переселенців, у якій чітко визначити процедуру оцінки статусу біженця, що забезпечить швидкий та справедливий розгляд звернень та дозволить надавати необхідну підтримку.

2. Посилення міжвідомчої взаємодії. Важливим є налагодження співпраці між урядом, громадськими організаціями, неурядовими організаціями та іншими зацікавленими сторонами для спільного вирішення проблем та надання підтримки біженцям та переселенцям. Така міжвідомча взаємодія сприятиме кращому обміну інформацією, ресурсами та досвідом.

3. Вдосконалення та розвиток національних програм психологічної підтримки. Такі програми мають враховувати психологічні особливості емоційного стану біженців та вимушених переселенців, з огляду на можливі жахливі події, які вони пережили через воєнні дії. Створення та діяльність таких програм має бути доступним та ефективним, для того щоб допомагати у подоланні психологічних травм та підтримувати у процесі адаптації.

4. Покращення доступу до правосуддя та безоплатної юридичної допомоги. Широкий доступ до безоплатної юридичної допомоги повинен бути забезпечений у всіх регіонах України. Цього можна досягти за допомогою заснування мережі спеціалізованих центрів з надання безоплатної юридичної допомоги для біженців та вимушених переселенців. Також можливим варіантом покращення стану надання безоплатної правової допомоги для цих осіб, є налагодження співпраці із громадськими організаціями або з практикуючими юристами на засадах благодійності (*pro bono*).

5. У сфері забезпечення прав біженців, які у мирний час перебуватимуть до України з метою отримання притулку, варто вдосконалити сферу надання кваліфікованих безоплатних перекладачів у процесі оформлення відповідних звернень та оформлення інших документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Вимушений виїзд з тимчасово окупованих територій до Росії під час війни – не злочин. Таке роз'яснення оприлюднили в Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України». Матеріал Олени Богданьок для «Суспільне. Новини» від 15 червня 2022 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/250401-vimusenij-viizd-z-tot-do-rosii-pid-cas-vijni-ne-zlocin/>
2. «Стріляла Україна. Скажете інакше – нікуди не доїдете». Три історії про окупацію та вимушену евакуацію через РФ». Матеріал Олени Куренкової для «Суспільне. Новини» від 30 квітня 2023 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/459509-strilala-ukraina-skazete-inakse-nikudi-ne-doidete-tri-istorii-pro-okupaciju-ta-vimusenu-evakuaciju-cerez-rf/>
3. Abdelhamed, Khalil. (2021). Social Worker Roles with Refugees. Egyptian Journal of Social Work. 1.
4. Bowles, R. (2001) 'Social work with refugee survivors of torture and trauma'. Reproduced by permission of Oxford University Press Australia from Social Work Fields of Practice by Margaret Alston and Jennifer McKinnon © Oxford University Press.
5. Catholic Charities USA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.catholiccharitiesusa.org/>
6. Close to 1,000 migrant children separated by Trump yet to be reunited with parents. By Ted Hesson. Feb.2, 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.reuters.com/world/us/close-1000-migrant-children-separated-by-trump-yet-be-reunited-with-parents-2023-02-02/>
7. Global Definition of Social Work / IFSW, IASSW. 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

8. Global Social Work Statement of Ethical Principles – International Federation of Social Workers (ifsw.org). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>

9. Greider, A. (2017, August 1). Outsourcing migration management: The role of the Western Balkans in the European refugee crisis. Migration Policy Institute. Retrieved from <https://www.migrationpolicy.org/article/outsourcing-migration-managementwestern-balkans-europes-refugee-crisis>

10. Hansen, R. (2018). A comprehensive refugee response framework: A commentary. *Journal of Refugee Studies*, 31(2), 131-151. <https://doi.org/10.1093/jrs/fey020>

11. How a Trump-era policy that separated thousands of migrant families came to pass. By Geoff Bennett. Aug.13, 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pbs.org/newshour/show/how-a-trump-era-policy-that-separated-thousands-of-migrant-families-came-to-pass>

12. How Canada`s refugee system works. Government of Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/refugees/canada-role.html>

13. Lutheran Immigration and Refugee Service | LIRS. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lirs.org/>

14. Nikolajchuk M. (2005) The consisten elements pf the mechanism of regulation of migration processes of the rural population / M. Nikolajchuk // *Regional`na ekonomika*. Vol.3. (37), 105-112.

15. Rine, C. M. (2018). *The Role of Social Workers in Immigrant and Refugee Welfare*. Health & Social Work.

16. World Relief | Christian Humanitarian Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://worldrelief.org/>

17. Аналітичний звіт. Gradus Research Plus. Серпень 2022. С. 12, 27. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/>

18. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / Ольга Володимирівна Безпалько. – К. : ЦНЛ, 2005. – 176 с.

19. Біженці та шукачі притулку в Україні. Офіційний портал Агенства ООН у справах біженців в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unhcr.org/ua/refugees-asylum-seekers_ua

20. В ООН назвали кількість українських біженців у Європі: Аналітичний портал «Слово і діло». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/05/novyna/suspilstvo/oon-nazvaly-kilkist-ukrayinskykh-bizhencziv-yevropi#:~:text=%B2>.

21. В Тернополі для переселенців працює група психологічної допомоги. Портал «Громадський простір». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=v-ternopoli-dlya-pereselentsiv-pratsyuje-hrupa-psyholohichnoji-dopomohy>

22. Виклики об'єднують. Як Вулики Змістів допомогли вже півтисячі родин переселенців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gurt.org.ua/news/informator/81655/>

23. Внутрішньо переміщені особи. Інформація для переміщених осіб. Офіційний веб-портал Міністерства соціальної політики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

24. Гресько, О. І. (2018). Організаційно-правові аспекти соціальної роботи з біженцями в Україні. Актуальні проблеми державного управління, (2), 112-116.

25. Де і за якими програмами приймають українських біженців: чому одні їдуть, а інші повертаються. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/bizhentsi-krayiny-yaki-pruyumayut-prohramy/31899566.html>

26. Дибаш М. В. (2018) Соціальна робота з мігрантами, біженцями та внутрішньо переселеними особами. Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 26-27 квітня 2018 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 35-39.

27. Житло для ВПО: що пропонує держава та як отримати безкоштовну квартиру. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://susplne.media/279531-zitlo-dla-vpo-so-proponue-derzava-ta-ak-otrimati-bezkostovnu-kvartiru/#>

28. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 №1706-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

29. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 №3671-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

30. Зверєва І.Д. (2004) Соціальна робота в Україні: Навч. Посібник. К.: Центр навчальної літератури, 256.

31. Інформація для біженців з України. Веб-портал Goethe Institut. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.goethe.de/prj/mwd/uk/ukraine.html>

32. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення УВКБ ООН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkraine.pdf>

33. Комплексна психологічна допомога переселенцям. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.smartnews.com.ua/kompleksna-psyhologichna-dopomoga-pereselencyam/>

34. Конвенція про статус біженців 1951 року: Ключові повідомлення Агентства ООН у справах біженців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf

35. Копил, Н. М. (2019). Формування культури соціальної роботи з біженцями в Україні. Педагогіка вищої та середньої школи, (59), 49-56.

36. Кравченко О.О., Чупіна К.О. Соціально-психологічна реабілітація ВПО: з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Габітус. Соціальна психологія. Юридична психологія. Випуск 4. 2022. с. – 251-254.

37. Куценко, І. В. (2017). Соціальна робота з біженцями: теорія і практика. Вісник Черкаського університету: педагогічні науки, 4(327), 101-107.

38. Кхасраві О.З. (2016) Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.:Юриспруденція, (20), 77-80.

39. Ляшенко, О. В. (2018). Соціальна робота з біженцями: досвід Європи та його застосування в Україні. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Соціальні комунікації", 1(23), 34-39.

40. Мартишин, Л. (2016). Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні: становлення та перспективи. Український гуманітарний журнал, (4), 94-103.

41. Мельник І. П. (2017) Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка (23), 176-182.

42. Моїсєєв В. Загиблі, біженці, ракетні обстріли: шість місяців війни в цифрах. The page. 2022. 25 серп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thepage.ua/ua/economy/shist-misyaciv-vijni-v-ukrayini-u-cifrah>

43. МОН: ІРЦ в умовах воєнного стану здійснюють супровід внутрішньо переміщених осіб з ООП. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/ua/news/mon-irc-v-umovah-voyennogo-stanu-zdijsnyuyut-suprovid-vnutrishno-peremishenih-osib-z-oor>

44. Мурашкевич О. А. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах :навч.-метод. посіб. / О.А.Мурашкевич; Держ. закл., „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ :Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 202 с.

45. Нова допомога для українських біженців в Німеччині від Jobcenter: як отримати. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/1935/nova-dopomoga-dlya-ukrainckix-bizenciv-u-nimeccini-vid-jobcenter-yak-otrimati>

46. Послуги для ВПО від служби зайнятості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/novyna/poslugy-dlya-vpo-vid-sluzhby-zaunyatosti>

47. Протокол щодо статусу біженців, прийнятий Генеральною асамблеєю ООН у 1967 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text

48. Сімейна справа. Скандал навколо розлучення мігрантів з дітьми розділив США. 19 червня 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/countries/simejna-sprava-skandal-navkolo-rozluchennja-mihrantiv-z-ditmi-rozdiliv-ssha-2477207.html>

49. Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців від 14 грудня 1950 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ni.biz.ua/8/8_18/8_186803_ustav-upravleniya-verhovnogo-komissara-oon-po-delam-bezhentsev.html

50. Стеценко, Л. М. (2018). Соціальна робота з вимушено переміщеними особами: психолого-педагогічний аспект. Вісник Черкаського університету: педагогічні науки, 3(352), 40-44.

51. Теорії і методи соціальної роботи : підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. – 3-е вид. – К. : Академвидав, 2012. – 328 с.

52. У Львові відкривають клуби підтримки для підлітків-переселенців. Львівський портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://portal.lviv.ua/news/2022/08/05/u-lvovi-vidkryvaiut-kluby-pidtrymky-dlia-pidlitkiv-pereselentsiv>

53. У Полтаві для ВПО діє проєкт із психологічної підтримки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://susplne.media/344330-pisla-sih-zanat-vin-spokijnisij-u-poltavi-dla-vpo-die-proekt-iz-psihologicnoi-pidtrimki/>

54. Українці в Англії: головні рекомендації для переселенців. Europe Service. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://europeservice.com.ua/tpost/yjvzgy4z1-ukrants-v-angl-golovn-rekomendats-dlya-p>

55. Хмельницька В. Єврокомісарка повідомила, скільки українців вже повернулися додому і як багато ще залишаються на чужині. ТСН. 2022. 12 лип. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/yevrokomisarka-povidomila-skilki-ukrayinciv-vzhe-povernulisya-dodomu-i-yak-bagato-schezalishayutsya-na-chuzhini-2108608.html>

56. Шендеровський К. С. Взаємодія соціальних служб для молоді та громадських, благодійних організацій щодо задоволення потреб дітей, молоді, різних категорій сімей в м. Києві / К. С. Шендеровський // Проблеми педагогічних технологій : зб. наук. пр. / Волинський державний університет імені Лесі Українки. – Луцьк : Волинський академічний дім, 2004. – Вип. 3–4. – С. 63–72.